

MAGYAR TANÍTÓKÉPZŐ.

XIII. ÉVFOLYAM.

1898. április.

IV. FÜZET.

TANÍTÓKÉPZÉS.

1848 emlékezete.¹

... Mintha a sors attól tartott volna, hogy a könnyű szerivel kivívott nagy kincset, az 1848-diki törvényeket, nem fogja népünk kellőleg megbecsülni és méltányolni, úgy intézte a dolgok folyását, hogy a nemzetnek elébb e törvényekért vértanuságot kellett szenvednie. Bekövetkezett a szabadságharcz, az a titáni küzdelem, a melynek fensége a merész röptű költői fantáziával kieszelt homéroszi harczokra emlékeztet. Isten a megmondhatója, hanyan voltak, a kik akkor drága szív-vérük ontásával e törvényeket megpecsételték és megszentelték. S midőn ma, e törvényekben biztosított nagy nemzeti javak háborítatlan élvezetében, azoknak emlékét ünnepeljük, kegyeletes megindultsággal borulunk le függetlenségünk és szabadságunk ezernyi-ezer mátyrjainak a nagysága előtt és áldjuk haló poraikban az ő szent emléküket is. Hálás szívvel valljuk, hogy az ő heroikus önfeláldozásuknak élvezzük a gyümölcsseit mi, a közvetlen utódok. Fennem valljuk és hirdetjük, hogy az ő szentelt hagyományaik és örökségük letéteményeseinek tekintjük magunkat, oly szellemben, a mint Horváth Mihály kívánja a Magyarország Függetlenségi Harczának Története című művében. «Hadd olvassa — úgy mond — a késő maradék, mely valaha majd a biztosított szabadság és nemzeti függetlenség, a jog és emberiség uralma alatt örvendhet az életnek, s boldogabb viszonyai között alig foghatja meg korunk rémséges történetét, — hadd olvassa, mennyi áldozatba került elődeinek az ő jóléte s ezt annál hívebben igyekezzék megőrizni. Hadd csodálja és magasztalja a szabadság, jog és nemzeti függetlenség e dicső vértanuinak szent emlékezetét hozzájuk és önmagához méltóan.»

Valljuk és hirdetjük, hogy immár valóban a biztosított szabadság és a nemzeti függetlenség, a jog és az emberiség uralma alatt örvendünk az életnek s hogy ezt nagyrészt a mi dicsőségesen uralkodó királyunknak köszönhetjük, Nemzetünk géniusza úgy intézte Magyarország történetének utolsó félszázadát, mintha vele azt az ethikai alap gondolatot akarta volna megérzékíteni, hogy a tévedés belátása, a bölcs önmérséklés és engedékenység nyomán mindig jólét és boldogság fakad. A békülékenység szelleme eredményezte a korona és nemzet

¹ Részlet szerzőnek a budapesti II. ker. tanítónőképző-intézet ünnepén tartott beszédéből.

közt azt az eszményi egyetértést és együttérzést, a melynek életadó melegében érvényesülhetett csak a 48-as törvények áldásos hatása. Csak a mi felséges urunk és királyunk és hű magyar nemzete törekvéseinek és érzelmeinek egybeolvadása mellett lett ez a föld egy szabad, erős, önérzetes, királyáért és honáért élni-halni tudó népnek a hazája, a hogy az ünnepekt 48-as törvények akarták. Csak e boldog előfeltétel mellett alakult és ujult meg a magyar nemzet a nép valamennyi rétegéből, csak így sikerülhetett megvalósítani a 48-as törvényeknek ama szándékát, hogy erős nemzeti élet lüktessen a magyar nép egész testében és hogy ez a pezsdülő nemzeti élet a magyar nép egész összességéből merítsen kiapadhatatlan erőt. Csak a korona és nemzet céljainak összhangzása mellett vívott ki magának a magyar állam az európai népek sorában őt megillető méltó helyet, és szerzett oly hatalmat és tekintélyt a világ előtt, a milyennel Nagy Lajos és Mátyás dicső emlékezetű királyaink óta nem rendelkezett. És nyilvánvaló lett mindenki előtt, hogy a mily mértékben fokozódott a 48-as törvények folytán a magyar nép önérzete, nemzeti élete, szellemi és anyagi ereje, ép oly mértékben fokozódott a korona fénye, mert a szent korona a magyar államiság megtestesülése, kifejezője. Nem a király ellen, hanem a királyért akar a magyar nagynak, erősnek, hatalmasnak lenni.

Mind ezt világos tudatra emelni és dönthetetlen meggyőződéssé érlelni lelkünkben, legszebb és legszentebb kötelességünk a mai ünnepen. És ez az erős meggyőződésünk párosulva a hála és kegyelet szent érzelmével, a melylyel mindazoknak adózunk, a kik szellemükkel és jellemükkel, vagyonukkal és életükkel számunkra és a késő ivadékok számára boldogabb kort teremtettek — ez az erős meggyőződés és ez a szent érzelem lehetetlen, hogy rendületlen akaratot ne eredményezzenek lelkünkben, azt az erős, azt a szent akaratot, hogy ama nagy időknél vívmányait, elődeinknek e drága örökségét, híven megőrizzük és megvédelmezzük, hogy áldozatra képes, hű gyermekei leszünk hazánknak, hogy felséges urunk és apostoli királyunk iránti hűségben, rajongó szeretetben és odaadó készségben a föld kerekiségén senki a magyart fölül nem mulja.

Nekünk, magyar néptanítóknak pedig még ennél is többet kell tennünk.

Nekünk hivatásbeli szent kötelességünk átadni népünk eme drága örökségét a következő emberöltőnek, erős bástyát építeni a leendő polgárok keblében törvényeink és alkotmányunk számára, nagyra nevelni a fiatal nemzedékben a lángoló hazaszeretetet s a király iránti hódoló hűséget. Kötelességünk a gondjainkra és nevelésünkre bizott gyermekek elméjét megvilágosítani az igazra és jóra irányzott gondolatokkal és szívért megtölteni nemes idealokkal. Így aztán megvértézzük a nép keblét, hogy az állami és társadalmi rend megbontását célzó törekvéseknek és bűnös izgatásoknak nem lesz hatalma rajta. Így aztán elérjük, hogy minden magyar embernek most és mindörökre mindennapi buzgó fohászzkodása lesz:

Áldd meg, Isten, a hazát!

Áldd meg, Isten, a királyt!

Radó Vilmos.

A lélektani tudományok mai állása.

I.

Azon cikksorozatban, a melyet a «Magyar Tanítóképző» mult évi folyamában közöltem: a lélektan részletkérdéseivel foglalkoztam, úgy a mint azok a müncheni lélektani kongresszuson kifejezésre jutottak s a fejlettség mai fokát jelzik.

Azt hiszem, érdekes lesz most már ezen kérdéseket a maguk nagy összefüggésében tárgyalni s ezzel a lélektan mai álláspontját megkonstruálni. Szántszándékkal használom ezen szót: megkonstruálni, mert ma még oly helyzetben van a lélekbúvár, mint azon régész, ki töredékekből egészíti ki a romokban fekvő műkincset; vagy a paleontológus, ki rég kihalt állatok széthullott s szétszórt csontjaiból állítja össze azok hű typusát. Itt ott, ha valami része hiányzik, azt nem fantáziával, de anatómiai és fejlődéstani törvényszerűséggel szigorú pontossággal megállapítja.

A lélektani tudományokkal is úgy vagyunk ma, csak azzal a külömséggel, hogy itt, a mai kutatások egy-egy téglája, ott oszlopa képezi támpontunkat s a leíró, valamint az összehasonlító anatómia, az embriológia, a physiológia, a psychopathológia (lélekkórtan) s a lélektani kutatások összes irányainak törvényszerűségeiből vont logikai felépítmény ennek a mi épületünknek legalább körvonalait láttatja velünk. A mostani cikkemnek ép az a feladata, hogy tájékozást nyújtsak 1. a lélektani búvárlatok folyamatban lévő s kijelölendő tételeiről; 2. a lélektani búvárlatok irányairól s modern eljárásairól; 3. a mennyire ma sejthető: a lélek lényegéről.

A lélektani tudományok a következő két sarkétel körül forognak:

az álom tüneményei (a lelki tartalom öntudatonkívüli állapotával, a *hypnoticus* álommal és somnanbulismussal, valamint a részleges öntudat a részleges öntudatonkívüliség normális s abnormis jelenségeivel);

az öntudat tüneményei (az érzés s ennek legpregnansabb nyilvánulásával: a fájdalommal, az egyediséggel s az ébrenléti suggestióval).

Jelen értekezésem is e kettős alapon fogja tárgyalni a fenti kérdéseket: Először reprodukálom az álom mehanizmusa felől való nézetet, a mint azt Rosenbach (Berlin) megállapítja.

Az álmot egyesek a szervezetben az ébrenlét idején, különösen az agyban felhalmozott vegytermékek által előidézett narkózisnak tekintik. Mások az öntudat, illetőleg az akarat érvényesülésbeli képtelenségének tartják, a melyek a testi közegek egyszerű feszültségi viszonyaival függenek össze. A magasabb szervezetnél ez somaticus (testi), illetőleg kedvező külső viszonyoktól előidézett akaratmívelettől, a tudati állapotok és a testüzem jellemző feszültségeinek, illetőleg *egyensúlyi állapotainak* szándékos felfüggesztéseitől függ.

Ezen egyensúlyi állapotok a következők: a *konstituczió*, vagyis az emberi test felépítésében, szervezetében adott mindennemű transzformatiók feszültségi normája; a transformationális jelenségek nagysága, melyeket a testben s a test és külvilág közt lévő feszültségi külön-

bözetek alkotnak; a külvilágtól és a külvilághoz irányuló áramlatok erősségeinek kiegyenlítési feltételei. S ezektől függ az emberi gépezet munkaképessége. (Ezen egyensúlyi állapotok az *individuitás* minden nyilatkozásának alapjai, ezek tétélezik fel a képzeti és akarati miveletek ejrösségét, a melyek által az egyed másokkal s a külvilággal szemben ellemzett etik.)

Csupán a külső ingerek megszünése nem idézhetnek elő minden körülmények között álmot, hanem a külső izgalmaknak aránylagos csökkenésével együtt kell járnia a *benső* feszültség kölcsönös változásainak. Ezen *kiegyenlítés* rendes körülmények között egy *utolsó akaratiény* által lesz előidézve, a mely a *figyelmet* megszünteti s az *öntudat teljes elnyomásával* következik be. Ezen behatást természetesen befolyásolhatják a *napielháználás kiadásai*, a melyek, mint a *feszültségi különbözetek kiegyenlítése* hatnak, azaz a tulajdonképeni értelemben vett *kifáradás* (munkatermények felhasználódásai, erélyveszteség vagy egy külső hatás) a somaticus (izomzati) egységáram megállítását, az álmot idézi elő, mint az áramot adó fémek polarizációja a villamos folyam megszünését.

Álom beálltával az akarat a rendes áramot megfordítja (ez által megszakad a figyelem), az érzékek centripetál pályái el lesznek zárva, munkaképtelenné válnak. Sokakra nézve már ezzel is megszűnt a *benső feszültség*, melylyel a lelkiszervezetben, azaz a lélek és test között előidéz és fentartó megosztódás megszűnik. Minél nagyobb ezen benső feszültség magában, minél nagyobbak a psychikai, illetőleg központi szerv áramai, annál nehezebben következhetik be az álm. Ide különösen erős akarati aktus kell, a mely ezen feszültségeket is kiegyenlíti, azaz egy benső mivelet által, a két agyfélteke vagy kéregterületek tónusát (feszültségét) *nivellálja*.

Mivel pedig az abnormis lelkiállapotoknak szintén vannak törvényszerűségeik, a mennyiben a betegségek is természeti nyilvánulások, s így ezek negációi a normális lelkiállapotok törvényszerűségeinek: érthető, hogy a lélekkórtani vizsgálatok milyen fontosak lehetnek egyrészt a pozitív irányú lelkitörvények igazolására, másrészt azok vizsgálása s a következtetések útján levezetett magyarázatok s okfejtés hibáinak felfedezése, felismerése céljából.

Ezért ma a lelkitünemények ezen negativ vizsgálati iránya nagyfontosságú s ebből kifolyólag a fönti két főkérdést nemcsak anatómiai, fiziológiai és tisztán lélektani szempontokból, hanem psychopathológiai görocsövön keresztül is fogom bemutatni. A bűnösök kriminalpsychológiai tévedései és pathológiai izgalmai nyomán is bepillantást akarok tenni a lelkiélet és tartalom azon mozgalmába, a melyek a lélek kérdésének megoldására világot vethetnek.

A *hypnoticus álm* vizsgálata is érdekes. Ez a rendetlenség egy neme s különbözik a rendes álomtól. Ennél csak az öntudati létet feltételező benső feszültségi különbözetek, azaz cerebrosomaticus vonatkozások, ép oly, sőt nagyobb mértékben jutnak kifejezésre. Ez pedig azért történik, mivel a társítási pályákat, jobban mondva az öntudati észrevételek berendezkedéseit magában foglaló, vagyis lelki főkapcsok, mint vezetékek megszakíthatnak, megszűnnek. Az akarati műveletnek

megfelelő impulzus, mely itt innervationális folyamatnak nevezhető, nem indul ilyenkor directe a saját agyának feszültségeiből, mint különben, hanem a szuggerálótól. A hypnoticus álomban a *psychikai szerv substrátuma* gerjedelmének minden feltételei adva vannak, de nincsenek adva egy különös *egységösszefoglalás feltételei*, illetőleg *létrehozói-é*, azaz feszültségei-é, a mely egység a test többi részeihez s a külvilághoz látszólag valamely ellentétes viszonyba lép, bár azokat a részeket s a külvilágot képviseli, illetőleg reflektálja. A hypnotikus álomban hiányzik a differenciáló egység alakulásának lehetősége, mialatt a syntheticus képessége a testet, mint eszközt, tehát szintén mint egészet kezelni, megvan.

Mint hogy a hypnoticus álomban a feszültségeknek csak egy része van kiegyenlítve, nevezetesen a psychikai szerv substrátumán belül, illetőleg a lélek s a kortikális szervezetek közöttiek-é, minden egyebek azonban még fokozottabban vannak meg: azért nem jöhet létre semmiféle *tudatos képzet*, de az *öntudatlan anyagi mozgások* minden alakja igen is. De ama fontos testi átváltozási (transformationális) illetőleg *szervmegújító* (regenerationális) folyamatok, melyek a rendes álomot jellemzik, sem következhetnek be. A hypnosis éppen csak a felületi feszültségeknek kedvez, különösen azoknak, a melyek a testet a külvilág tömegeitől elszigetelik s azokat, mint a tömeg egységét nyilvánulni engedik s azokat, nem mint az *álom*, a benső munka vagyis a legkisebb életgépek (enegetumok) erősebb üzeme javára, megszüntetik. Míg tehát a rendes álom a *szövetek* erőszerzésének, a külvilág legfinomabb áramai felvételének és aktiválásának (magas feszültségének) periódusát képviseli, — a hypnoticus álom legfeljebb kisebbíti a psychikai substrátumok feszültségi energiájának kiadásolását, a melyeket a rendkívül labil feszültségek előállíthatására a lelki szerv működései követelnek.

Az ébrenléti állapot a tömegfeszültségek és tömegmozgások *erélyének* kiadásolása által van jellemezve.

Ha valaha a lélek egy oly erőnek bizonyúl, mint a milyenek a természet többi erői s csak az energia egy nemének fogjuk felismerni: akkor a lélekbúvárok is a fizikai tudományok eljárásai szerint fognak kutatni s ennek a mi tudományunknak akkor lesz dinamikai és statikai része. A statikai vagy nyugtani felfogás akkor az álombeli állapotokra fog vonatkozni. Hogy az álom tényleg a lelkimozgalmak egyensúlyi, nyugtani állapotát jelentheti, az a tény is szól mellette: hogy a rendes álom helyreállító hatása mindnyájunk előtt ismeretes, de újabb időben gyakran hallhatunk a szándékoson felidézett s meghosszabbított álomról s annak gyógyító hatásáról is, különösen a nehéz hysterikus, moniakus rohamú, hallucinációs deliriumú idegbántalmakban. Rövidebb-hosszabb időre (néha napokra, hetekre terjedőleg dr. Otto G. Wetterstrand (Stockholm) által alkalmazva) merítik az álomba az idegbeteget s az azután nyugodtabb, gyakran teljesen gyógyúlt idegrendszerrel ébred fel.

Mi más lehetne itt a gyógyító ok, mint az idegrendszer tetemes részének abszolút megpihenése, a mikor az semmiféle munkát nem végez, de a szervi táplálkozás bár lassan, de tovább tart s így mód van arra nézve, hogy egyrészt az idegsejtek a nyugalom alatt rendes szöveti szer-

kezetükbe visszahelyezkedjenek, másrészt a tovább tartó anyagcsere folytán egészséges sejtszervezetüket visszanyerjék: kiválasztván a káros sejtermékeket s felvevén a szükséges tápanyagokat. Ha a közönséges betegségek egyik gyógyeljárása már magában az étkezés megszorítása, a diéta, a koplalás: akkor az idegbetegek álombaringatása s ebben való megtartása, a szervezet ilyen megkoplaltatása az idegek feltétlen megpihentetésével kapcsolatban.

A miként, ha ismerjük a testek egyensúlyának törvényét, ebből a kiindulási pontból indítjuk meg és azután vizsgáljuk az egyes külön mozgásokat (kynematika) s ezek szabályaiból az összetett mozgásokra következtetünk, felbontván ezeket az egyszerű erőkre: ép úgy járhatunk el a lélektani vizsgálatokban az álommal is.

Maga a rendes álom oly egyensúlyi állapota a lelkierő nyilvánulásainak, a mely igen könnyen átmehet ébrenléti, tehát kynematikus állapotba. Azért a rendes álom nem alkalmas a lelkierő egyes elkülönített működéseinek felidézésére s azok izolált megfigyelésére, valamint az így megvizsgáltakból az összetett lelkimíveletek empyricus megállapítására.

Ámde a hypnoticus öntudati állapot, a mely részleges álomnak is volna nevezhető, igen alkalmas a fenti vizsgálatokra, vagyis az öntudati állapotoknak alkotó részeire való bontására, minél több s minél világosabb rokontartalmú emlékezeti kép gyűjtésére és összehasonlítására, a tervszerű vizsgálatokhoz alkalmas jelenségek megfelelő választékának beszerzésére s előhívására, azok fokozására, illetőleg eliminálására s ezekből a lelki synthesis törvényeinek megalkotására.

A részleges hypnózis ébrenléti állapotai nekünk az öntudati állapotok külön választására alkalmas módot szolgálhatnak, s ezek által mind a másokon, mind pedig az önmagunkon történő vizsgálatok tere nagyobbodik. Ez által egyrészt oly jelenségeket figyelhetünk meg, a melyeket a normális öntudat sohasem nyújthat, másrészt növekedik a lélektani kutatások lehetősége s a lélektani kísérleti módszerek eszményi követeléseai jobban megközelíthetők, mint ezt a teljes ébrenlét nekünk lehetővé teszi.

E móddal egy és ugyanazon emlékezeti képet ugyanazon intenzívításában többszörösen meg lehet vizsgálni (a hibák ellenőrzése okából); vagy ugyanazon emlékezeti képnek akár 22 (dr. Vogt, Alexanderbadban) egymástól különböző intenzívítást előállítva: kutatni. Ép úgy pl. 12 (dr. Vogt) különböző, teljesen határozottan jellemzett hangulatot elő lehet idézni. A részleges ébrenléti állapotok tervszerű, rendszeres előidézése által az *ésszrevétlenül*, sőt *öntudatlanul maradt jelenségek* (előzmények) *utólag* vezethetők az *öntudat küszöbére*.

A lelki jelenségek összetételénél az ismeretlenül lefolyó folyamatok: *a)* az öntudatlan képzetek, *b)* öntudatlan érzések és *c)* észrevétlenül maradt képzetek és érzések: nagy szerepet játszanak, így a közvetlen társításnál vagy oly érzéseknél is, a melyekben ismeretlenül maradt értelmi alkatrészek foglaltatnak. Ezekbe mélyebb bepillantást csakis a *szűkebbre vont öntudat* állapotában nyerünk.

Az így feltokozott figyelem következménye: az elszigetelt öntu-

datban oly lelki elemek megvilágítása, a melyek ébrenléti öntudatban csak egybekapcsoltnak jelennek meg. Így lehetővé lesz a különben elérhetetlen mély analysis.

Egy kellemesen hangzó egyvonásos $\bar{c}$ pl. ép oly érzést idézhet elő a szűkebbre vont öntudatban, mint egy mennyiségileg egyenlő kellemes érzést előidéző czukoroldat; azaz a $\bar{c}$ és a czukoroldat egyenlő quantitativ érzést idéznek elő az öntudatban, úgy hogy a kísérlet alanya csak az érzés quantitását: kellemességét vagy kellemetlenségét érzi, míg a kvalitását, azaz azt, hogy az egyik a « $\bar{c}$ » hangbeli, a másik pedig izlésbeli benyomás, — nem tudja megkülönböztetni. A szűkebbre vont öntudati létben a magát megfigyelő csak kellemes és kellemetlen, csak emelő vagy lehangoló, csak feszült vagy laza érzésqualitást ismer, bármilyen legyen is az öntudati jelenség értelmi oldala s az emotionalis keveredés.

Ez állapotban valóban a nyelv hall s a fül ízlel, a mint más ilynemű állapotok felidézésekor a szem hallhat, s a fül láthat!

Ime a lelki energia igazolása is egyúttal.

Hogy az álom az aktív lelki mozgalmaknak felfüggesztését jelenti, abban az élettani tünetnyben is látszik kifejeződni, hogy, míg az edényi reflexió mint a lelkihatások edénymozgató jelensége, idejét tekintve, az ébrenlét alatt csaknem egyidejű, addig az álom alatt késést szenved és pedig a legnagyobbat az agy edényeiben, a mint ezt Dr. M. L. Patrizi (Lassari egyetem) bebizonyította. Épúgy a karokban s a lábokban is s az edénymozgató készülékekre nézve pedig sejteti, hogy az álom mélységében progressív csökkenést szenved, a szerint a mint az agytól a hátgerinczagy alsó vége felé szállunk alá.

Nézzük most az álom s az ébrenlét viszonyát átmenetében, azaz azt az állapotot, a mikor a lélek egyensúlyi állapota a kynematikusba megy át.

Az egészséges lélek jele az álom teljes nyugalma, minden emótió zavaró jelenségei nélkül.

Dr. Sante de Sanctis (Róma) az «Álmok és álom a hystériában és az epilepsiában» című művében nagyfontosságúnak tartja a kóros álmok tanulmányozását, mivelhogy hiszi, hogy ezzel világot vethetünk sok olyan igen érdekes pontra, a melyek az általános psychológiára s a psychopathológiára vonatkoznak.

Tudjuk jól, hogy az ébrenléti emótiók az álomban is visszaverődnek, tehát az ébrenlét mozgalmassága folytatódik s e tekintetben nagy különbségek vannak az egyes egyének között. Másképp viseltetnek e tekintetben az egészségesek és a betegek, másképp a férfiak meg a nők s másképp a gyermekek. És ez nézetem szerint, mind az agysejtek állapotából folyik s azzal függ össze.

Némelyeknél az ébrenléti emótiók a legkevésbé sem verődnek vissza az álomban: azaz a nappali cselekvések, indulatok nem jelennek meg az álomban. Majd meg az ébrenléti emótiók hol visszaverődnek, hol pedig nem. Ilyenkor a félelem emótiói hajlammal bírnak a visszaverődésre, míg az öröm, a szájalom s rokonszeny érzelmei nem. Idióták nem álmodnak.

Vannak esetek, a mikor az ébrenléti emótiók szokás szerint ismétlődnek az álomban. A krónikus emótiók: *szenvedélyek*, nagyon könnyen jelennek meg. A szerelmeseknél, irigyeknél, sok psychosterikus és hysterikusnál, hypochondrikusoknál, mystikusoknál és kevély őrjöngőknel *folytonosság* létezik az ébrenlét és az álom emótió dispoziója között. Az ébrenlétben *domináns emótió-dispozió* irányítja az álom eseményeit és pedig a *középszerű intenzitású* események legkönnyebben jelennek meg újra az álomban, míg az *igen súlyosak* csaknem sohasem vagy nagyon későn. A gyermekek azonban könnyen álmodják újra *valamennyi* élénk emótiót, a mit ébrenlétük alatt éreznek.

Az egyének egy másik csoportjánál az ébrenlét emótiói ismétlődnek az álomban, de *megfordított* minőségben: nyomasztó emótióknak izgató emótiók felelnek meg, mint pl. az ébrenlét haragemótióinak az álom rokonszenvemótiói és viszont.

Csakhogy az előbbi esetek mellett, a mikor az ébrenléti állapotok nyertek folytatást az álomban: megfordítva az *álomban való emótiók is visszaverődhetnek az ébrenlétben.*

Itt két esettel találkozunk. Egyik az, a midőn az emótió közvetlenül folytatódik az ébrenlétben egy folytatólagosan érzéki egyszerű képhez hasonlóan; a másik pedig az, hogy az emlékezeti emótió *ismétlődik* az ébrenlétben. Az előbbi eset a gyermekeknel, hystericus nőknél, fiatal nehézkórosoknál s némely normálisnál fordul elő, az utóbbi a normális egyének felénél, hystericus nőknél, nevroszterikusoknál, alkoholikus paranoikusoknál, hallucinálóknál. Különös visszaverődésük van az ébrenlétben az álom nemi emótióinak: és ez különösen evidens a normális egyéneknel.

Az álmok visszaverődésére befolyással van a kor, alacsony intelligencia, betegség, melyek mind a sejt életkorának, minemiségének s állapotának kifejezői. De a kvalitásnak is van ehhez köze, mert a visszaverődés létrejötté attól is függ, hogy az egyén ezen emótiót ébrenlétben valóban és bensőleg érezte-e át? de nem mint egy egyszerű intellektuális tüneményt, hanem az izom- és edény-rendszert mélyen igénybevevőt.

Ebben az értelemben ezen jelenség biztos reagense az igazi szervi emótióvitásnak s e szerint az álom élete az egyéni jellemnek a *kinyilatkoztatójává* lesz.

Számos, az előbbieken is kifejezett tény arra a feltételre jogosít, hogy van egy külön, az intellektuális érzéki emlékezettől bizonyos pontig független emótióanalízis emlékezet.

«Az ébrenlét minden emótiójának az álom életében való visszaverődése, vagyis az álom- és ébrenlét-emótió dispoziójának folytatólagossága nem egyéb, mint egy psychogenetikusan alacsony, vagyis karos tünemény. Ez az álom és az ébrenlét két öntudata (Forel) között való kevésbé tiszta határ, szóval a szervi ellenállás hiánya mellett bizonyít.»

A midőn így az álomról, mint a lélek tartalmának öntudatlanságban való állapotáról szoltunk s arról is, hogy ezen tartalom miként jelenik meg a tudatosság külső jeleivel, az intellektuális s emótióanalízis

öntudat valamelyes izgalma folytán, tehát a tudatos élet tünetáival — sőt némely esetben valóban át is megy az ébrenlét emótió, sőt öntudati állapotaiba: — végezetül a következő értekezésben tárgyalandó öntudati jelenségekhez, átmenőben szólok még a nem tudatosnak fogalmáról, azaz azon képzetek mibenlétéről, léteéről s mikénti fennmaradásukról, a melyek emlékezetbe idézésük előtt rejtve, feledve, mintha álom borult volna rájuk s melyekkel a pszichológiában, mint tudományban is számolnunk kell, mint a lélek egy önálló állapotáról s funkciójáról. Ennek valóban a pszichológiai pártállásokon magasan fölülemelkedő monografiája van elmondva Theodor Lipps müncheni professzor «Der Begriff des Unbewussten in der Psychologie» című értekezésében.

Hogy a képzet folyamatának aktusa hogyan megy végbe s hogyan van az, hogy valami képzelt dolog ránk nézve létezik: az még ismeretlen s lefolyása is tudatunkon kívül esik. Azaz nem tudunk róla, a mikor bennünk tolyik s azt sem hogy *hogyan?* Tehát a lélektan mai álláspontja e tekintetben határozatlan, mégis e kérdés mai álláspontját jelezni akarom.

A képzeteknek a tudatosságon kívüli állapotáról akarván szólni, meg kell előbb határozni a külvilagnak bensőnkben való alakulata felőli nézetet, azután az Én-t, vagyis az öntudatot. Akkor beszélhetünk azután a nemtudatosnak állapotáról.

Annyi bizonyos, hogy vannak *alanyilag valók* és *tárgyilag valók*. Alanyilag valók az észrevételek, képzetek, gondolatok, maguk az észrevett, képzelt, gondolt dolgok, a mennyiben az alanyhoz tartozók. — Ezzel szemben állanak az észrevett, képzelt s gondolt fizikai dolgok, vagyis a tárgyi valóságok, a melyek az alanytól függetlenek. E kettő tehát ellentétes viszonyban áll egymáshoz s ezek teszik a lelkit és fizikait.

Az «Én»-t némelyek a képzetek vagy fizikai tények összefüggésének tartják, a mely a léleken nyer összefoglalást. S úgy vélik, hogy a test vagyis az érzések állandó komplexusa: magva vagy bázisa az öntudatnak. *Állandó* érzésfoglalat legyen az. De bizonyos, hogy alig van valami kevésbé állandó a testünkben. Már pedig ez az állandóság fontos lenne az öntudat állandóságának feltételénél. Ámde «testünknek minden pillanatban más látható alakja van, a tagok helyzetének változtatása egyszersmind mindig más és más helyzeti és mozgási érzéseket nyújt. Testünk majd hideg, majd meleg, majd éhes, majd jóllakott, majd élénk, majd fáradt, majd egészséges, majd beteg, most eme, majd ama nyomási és fájdalmi érzések lokalizálódnak benne s mindez az állandóság ellen szól.» (Th. Lipps.)

A mai lélektan a lelki vagy öntudati tényeket (mozgást, színt, hangot stb) *tüneményeknek* tekinti. Magát az akaratot is tüneménynek tartják: az enmagunk érzése tüneménynek, minden izom-, ín- és ízületi-érzésekkel való összezavarodás vagy azokra való visszavezethetőség nélkül.

Az okos gondolkodás elkerülhetetlen szükségessége által hajtva, jutott a lélektan a reális Én-hez, a mely szükségesség semmi más, mint

általában a gondolkozó szellem törvényszerűségének ténye. A reális Én az a magában ismeretlen valami, a melyet a gondolkozás a közvetlenül átélt Én-nek s az öntudat minden tárgyának alapjává tesz.

A reális Én fogalommal ellentétben áll a reális világ. Ezen reális világ semmi más, mint az a végső okában épügy ismeretlen valami, a melyet, gondolkozva, az öntudat tárgyainak alapjává tennünk kell.

A reális Én magában valami ismeretlen, mindazonáltal mégis *körülírható*. «Én» ezen meghatározás szerint annyit jelent, mint: Én ilyen vagy olyan tehetségű vagy diszponált; Én, az érzésre, képzeletre stb. képesített; Én, a tudó és akaró, okos vagy ostoba, erkölcsös vagy bűnös, a szép ízléssel bíró vagy esztetikailag teljesen elhanyagolt stb. Röviden a reális Én ezeknek nemcsak lelki, hanem az nekik maga a *lélek!* S ebben hiszik bírni a lélektanilag nemtudatos, azaz a nem tudatos képzeteket.

Ezt úgy vélik, hogy minden jelentkező lelkiesemény többé-kevésbé fel van tételezve az elmúlt tudati élmények által a nélkül, hogy ezen egykori tudati élményeknek abban a pillanatban tudatunkra nézve létezőknek kellene lenniök. Pl. «Hallok egy tételt kimondani. Vonatkozzék ez egy fontos tudományos, szépszéti, etikai, szociális, politikai tényre vagy kérdésre. Mialatt a tételt hallom kimondani, ahhoz bensőleg azonnal bizonyos módon viselkedem. Vagy hozzájárulok vagy elutasítom; mindkettőt szenvedélyesen vagy kevésbé szenvedélyesen. Tegyük fel, hogy elutasítólag fogadom. Ha most utólag kérдем, mi feltételezte ezen elutasítását vagy tagadását az ő különös affektív vagy hangulati jellegével, akkor úgy találom: a feltételező nem egy egyetlen gondolat volt, a mely a tagadás pillanatában tudatom előtt lebegett volna, hanem a tapasztalatok és élmények, oktató és nevelő befolyások láthatatlan teljessége; röviden a képzetek ezerféléi, melyeknek életem folyamán részesévé lettem. A helyett azt is mondhatnám: a feltételező volt egy általános meggyőződés, gondolati irány, hangulat, vagy még általánosabban: egy határozott lelki dispositió. Hanem ezen dispositió, épügy mint a gondolkozási irány, hangulat stb. csak egy fogalom vagy jobban mondva, egy szó. A tapasztalatban egyedül kimutathatók csupán amaz elmúlt képzetek vagy tudati élmények. Ha ezen előttünk fekvő tényeket tényekkel akarom érthetővé tenni, akkor az elmúlt képzetekhez kell visszanyulnom. *Ezen képzetek azonban a tagadás pillanatában tudatomra nézve nem voltak jelen.*»

«Elmúlt képzetek hatnak tehát most bennem, a nélkül, hogy azok most mint tudatos vagy aktuális képzeteim megvolnának. Ez egy nézetet tételez fel, melyet mindenki elismer. A mit tudatosan átéltem, így tesszük fel, az, a mennyiben a tudatból eltűnt, nem minden értelemben vészett el. Nem úgy van, mintha sohasem lett volna. Sőt inkább, ezen eltűnt tudati élményekből valami, a maga lényege szerint nem tudatos marad bennem vissza. Ezen nemtudatos valaminek a létén alapszik, hogy az egykori tudati élmény mint tudatiélmény, vagy ha úgy tesszik, mint annak *analogonja* térhet vissza tudatomba. Ezen valami vagy ezen «emlékezeti nyom» foglalja magában lehetőségét egy hasonlónemű tényleges képzetnek. Az «emlékezeti nyom» egy képzet-hatvány vagy

egy hatványozott képzet. A lappangó meleg analógiáján, a mely szintűgy nem valódi meleg, lappangó képzetnek nevezhetnők.»

«De a hatványozott képzetek, a melyekről *itt* beszélünk, bár aktuális képzetekbe nem mennek át, nem csupán *hatványozott* képzetek. Ezek nem nyugalmas lehetőségek, hanem hatók. Esetünkben a tagadás vagy elutasítás érzetével hatnak. A mennyiben hatnak, bizonyos tekintetben reaktíváltak, megelevenedvék, «gerjedelmesek». Erre gondolok, a mikor nemtudatos lelki *gerjedelmekről* beszélek. Ezzel azt akarom mondani, hogy egy nemtudatos lelki nemcsak hogy van, hanem hogy annak a hatása is érvényesül. Ama nem tudott gerjedelem az a hatás, az *egyes* nem tudott gerjedelem részesülése az egyes potentialis képzeteknek ezen hatásokban.»

«Együttal ezen öntudatlan gerjedelmek nem valami megelevenedett vagy felgerjedt hatványok, hanem megelevenedett s gerjedtté lett hatványozott *képzetek*; azaz azok teljes reaktivitása a megfelelő aktuális képzetek felújító létét zárja magába. A nemtudatos gerjedelmek nem ezen teljes reaktivitás, hanem annak alacsonyabb foka. Minél jobban gondolom át, vagy általánosabban mondva, minél kedvezőbbek a képzetek reaktivitásának feltételei, a melyek a tétel tagadását feltételezik, annál inkább jöhet létre a tudatos visszaemlékezés.»

«S még ennél is fontosabb azon körülmény, hogy a nem tudott gerjedelmek, a melyekről *itt* beszélünk, hasonló körülmények között jönnek létre és ha nem is a fokuk, hanem a nemük szerint ugyanazon módon hatnak, mint a nekik megfelelő tudatos képzetek. A mondat, tétel, melyet kifejezni hallok, a vele tapasztalatszerű vonatkozásban álló képzeteket öntudatlanul engedi «gerjedni» éppen *ezen tapasztalatszerű vonatkozása* segítségével s a tudaton kívüli gerjedelmek nem idéznek elő valamit, hanem a tagadás érzetét, a mely pontosan megfelel a logikai vonatkozásnak, a mely a tétel s ama képzetek között uralkodik. — Tehát ez egy logikai érzés! ? Azaz a képzetek különböző összehasonlításaiból érzetek keletkezhetnek, a melyek *az egyenkénti képzetek logikai eredményeiképp* gondolhatók.»

«Ével a nemtudatos képzetek fogalma megkapta a tartalmat. Ezek momentumok a lelki gerjedelem folyamatában, melynek végcélját a tudatos képzetek adják, s ezek, a mi helyzetüket s jelentőségüket a lelki élet összefüggésében illeti, egyenértékűek a tudatos vagy aktuális képzetekkel. Ezek értékük szerint képzetek, már a mennyire valami képzet lehet, a nélkül, hogy az öntudat ténye legyen, melyet különben képzetnek jelezünk. Minthogy e tünemény nem a lelki élet egyes akitásaitól és tartalmától, hanem azoknak az egészhez viszonyított és összefüggő helyzetétől és jelentőségétől függ: van értelme annak, ha a nem tudatos képzeteket képzeteknek jelzi. Hogy ezzel semmiféle aktuális képzeteket nem gondol s egyáltalában semmi olyat, a mi *lényege* szerint ismeretes volna, nem akar jelezni, eléggé érthetően fejezi ki ezen hozzátétel «nemtudatos.»

«A nemtudatosnak így felfogott lélektani fogalma sem nem hypotheticus, sem nem mysticus, hanem a tények kifejezése. Helyesebben mondva, ez ama ténylegesség kifejezése, melyet a mindenféle

általános fogalom, mysticus erők s a lélek tevékenysége helyébe tenünk kell. Ha komolyan vesszük a nemtudatosat, akkor pl. a figyelmesség problémája megszűnik különös problémának lenni; a képzetlefollyás problémájává lesz általában, a mint ez a külső behatások, a tapasztalati és hasonlatossági társítás törvényei, a tudatos és nemtudatos képzetek, végre a tudatos és nemtudatos lelki elemeknek a személyiség egészéhez vagyis hozzám való viszonya alapján kialakul. A hol a nemtudatos képzetek fogalma a maga jogához jut, azaz az általa jelzett tények számításba vétetnek, nincs többé szükség az érzések állítólagos psychomotoricus erejére, az akarat különös erejére stb. Lehetséges lesz a valódi *társítási-lélektan*, a mely persze az «atomisztikai» képzetmechanikától messze marad.»

«S nem mint valami véletlenül hozzájáruló, hanem mint a lelkiélet általános alapja jelenik meg ez a nemtudatos. Egy pillanat lelkiélete olyan, mint a tengerbe alámerült távoli hegység, a melyből csak néhány kevés legmagasabb csúcs mered ki a vízfelület felé.»

«Hogy egy egyszerű bizonyossággal szolgáljak — így szolt előadását aposztrofálva Lipps — tekintsek azt, a mi most bennem folyik. Én beszélek, szót szóhoz fűzök s a mondottak helyességének tudatával bírok. Ezen tudat nincs feltételezve a szavak, mint szók által, hanem az által, a mit ezen szavak jelentenek. Abból azonban most csak egyes véletlen csökkevények (rudimentumok) vannak a tudatomban. Én, a mennyire gondolkozásom tudati eset. fogalmakkal gondolkodom, azaz, ha a mysticust itt is elhagyjuk, szavakkal, a melyek az egykoron hozzájuk csatolt képzeteket öntudatlanul hatni engedik.»

A lélektanban a nemtudatosról lemondani, annyi, mint a lélektanról lemondani.

Mondják azt is, hogy a tudatonkívüli semmi egyéb, mint egy dispositió teljesen határozatlan fogalma. — Am erre az ellenvetés az, hogy az egész anyag is csak dispositió. S ezen dispositió fogalma is magában teljesen határozatlan: egyedül a dispositiók hatásaiból határozható meg, végre a közvetlen tapasztalatban kifejezett hatásokból. Hasonlóképpen áll a nemtudatosról is a lélektanban. Mindenben lehetetlen az, hogy nem a tapasztalatban közvetlenül adott másképp legyen meghatározható, mint éppen a tapasztalatból.

Kérdéses itt még, hogy vajjon a nemtudatosnak fiziológiai értelmezése elfogadható-e? Vannak, a kik tartózkodnak attól, hogy a reális Én-t, mint személyességet, úgy is mint a lényegében teljesen ismeretlen lelket, határozottan az agyban vagy annak egy részében ismerjék fel. A mit ezek, a nemtudatos lelki gerjedelmének neveznek, arról a más véleményűiek azt állítják, hogy az semmi más, mint az agyfolyamat bizonyos neme. Emezek az egységes személyiséget az anyagi agyjelenségekből fogják fel, ezzel szemben amazok a személyiség titkát mélyebben keresik.

Budinszky Károly.

A kassai gazdasági kurzus részletezése.

— Harmadik közlemény. —

Fonalas (olajos) növények. A csoport jellege. Termelésük régi volta. Nép-ipari vonatkozásuk (kikészítő, fonó, szövő munkák). A szár szövetének ismertetése főtekintettel az edénynyalábok háncsrétegére. — A hazai és idegen fonalas növények versenye. Hazai fonalas növényeink kettős termései (a fonál és az olajos mag).

A len. Botanikai tájékoztatás. A sok faj és a kevés fajta. A zárt tokú és kinyíló (csengő) varietások. Az éghajlatra alapított válfajok: tavaszi és őszi len. A tájfajták és ezek közt a hazaiak. A hűvösebb és bő csapadékos klíma iránt való szeretet. A különböző talajok hatása a szárképződésre s a háncsszövetre. A rossz és a jó előnyvények. Különböző talajelőkészítő munkák: kapásnövények, zab, repce, vörös lóhere és hüvelyesek után. A len a vetésforgón kívül és a vetésforgóban (hatéves forduló). A közvetlen és heves trágya hátránya. A kálisó és Thomas-salak műtrágyákkal való trágyázás: leszántás, elhíntés. A jó vetőmag fontossága. A direktcélú magtermelés után nyert érett mag előnye. Ötévenként való magujítás, tekintettel az elfajzásra. A jó vetőmag próbái. Oroszországi, porosz-sziléziai és szepességi vetőmagvak. A német magvak csomagolási módja (állami ellenőrzés.) Vetőmag szükséglet a különböző talajok és a művelés célja (fonálra, magra) szerint. A korai vetés előnye. A vetés kivitele a termelés kétféle célja szerint. Gyomirtó ápolás mezitlábas gyermekek által. A bujább foltoknak karókra erősített ritka hálókkaal való védelme a megdülés ellen. A kinyívás változó ideje a kétcélú termelés szerint. Az osztályozó aratás. Szárítás teregetve, gulákban és ú. n. kápolnában. Előnyök, hátrányok a különböző áztató-műveleteknél. A közönségesen elterjedt vízi áztatás módja: a csörgedezettő ázás előnye (foltosodás, tisztaság), a lágy víz próbája, az egyhuzamban való és kétszakaszú (őszi-tavaszi) áztatás. (Ezt az elterjedésre kívánatos belga vagy Kurtré-módszert a szepesiek magukkal hozták, de a szigorú eljárástól szegénységi okok miatt — tavaszi értékesítés — eltértek. Innen van, hogy a szepességi klíma és talaj kitűnő ható okai daczára, a belgákkal nem versenyezhetnek). A szalmával bélelt áztató láda s benne a len felállítása. A sülyesztés. A 3—4 napos őszi ázás, majd szárítás. A tavaszi második áztatás. Az ázás tartama tekintettel a víz hőfokára és álló vagy folyó voltára. Az erjedés jele és foka. A kiázás próbája. A kiázott len kimosása és szárítása. A napfény fehéritő hatása. A fehérités fokozása ismételt áztatás által. Törés és tilolás, gerebenezés és puhítás cél és kivitel szerint. A kikészített len eltartása. A fonál értékesítése háziiparszerűleg és gyárilag. Szövőiparunk fejlesztéséről. Terméseredmények egycélú és kettőscélú termelés mellett. A fonállen magva mint kizárólag olajutó anyag, a maglen magva mint vetőmag. A kezdetleges berendezésű olajmalmokból került lenmagpogácsa mint viszonylagosan értékesebb hizlalo és tejelő takarmány. A len növényi és állati ellenségei.

A kender. Botanikai tájékoztatás: virágos és magvas kender, a válfajok határozatlan volta, a magyar tájfajták. A kender világkeres-

kedelmi (London) szerepe. Hazai kendertermelésünk hanyatlásának okai: a folytonosan egy helyen, trágyázatlan «kenderföldeken» való termelés. A vetésforgóba való bevitel közgazdasági fontossága. A csekély klímá- és talajigény, vonatkozással a növény elvaduló (gyomosodó) természetére. A vetésforgóba került kender talajának előkészítése, tekintettel az elő-növényekre (kapások, luczerna, lóhere és hüvelyesek után; jó erőben levő talajokban gabonafélék után is) Trágyaigény, tekintettel a sok kész tápanyag szükségletre és a kender talajzsaroló természetére. Az istálló- és műtrágya megválasztása, hatásuk. A trágyázás kivitele. A késői vetés kényszere, tekintettel a késői fagyok káros hatására. A szórva vetés és soros vetés a korlátolt és nagy kiterjedésű termelés szerint. A mag rövidtartamú csiraképessége és a csiráztató próbák. A szórva vetés előtti boronálás és a soros vetést megelőző hengerezés szükségége. A vetőmag mennyisége a termelés céljai szerint. A sortávolságok. A mag sekély alátakarása boronával vagy hengerrel. A bevetett kenderföldök őriztetése; madárijesztők. A kendermag mint kedvelt madáréleség. A sűrűn vetett fonálkender ápolásra nem szorul. A gyors növé- gyomelnyomó hatása; az aljkender gyomlálása. A magra termelt kender fogatos kapálása. Az érés fokai. A különböző letakarítás a termelés célja szerint: a magkender magbaérése és vágása (nádvágó késsel), a fonálkender virágba érése és nyívése. A kinyívés napos időben, osztályozás, kérébe kötés, a gyökerek utólagos levagdosása. A virágos és magvas kender külön nyívése csak a korlátolt terjedelmű termelésnél jöhet elő. A kétszeres (belga) áztatás előnye és a szegény nép helye- zete. Szárítás, elrakás kazlakban, az idevonatkozó eljárás. A termések (fonál, mag) további feldolgozása és értékesítése mint a lennél. A folyó- vízi áztatás korlátozása a halászati és közegészségügyi törvény által. A kannabin alkaloid mérgező hatása. Terméseredmények egycélú termeléseknél. A mag mint melléktermény. Ellenségek. A tiszta föld és tiszta vetőmag mint védekezés.

Takarmánytermesztés. A növénytermelés és állattenyésztés aránya a régi háromnyomásos és modern váltógazdasági rendszerben. A nagy kiterjedésű töretlen rétek és legelők kapcsolata extensív gulyatartással; a feltört fűterületek és az intenzív istállózás. Fokozottabb takarmány- szükséglet, a réten termelt természetes széna elégtelen volta, a szántó- földi takarmánytermesztés kiterjesztése. Ezek során az ugartartás redukálása és megszűnése. A tömegesebb állattartás és fokozottabb takarmánytermelés révén produkált trágyatöbblet. A takarmánynövé- nyek beállításával kapcsolatosan a direkt piacci növények termelésének redukciója s a gazdaságban benmaradó növényi tápanyagok mint a fokozott módon kihasznált talajerő intenzivebb visszapótlói. Al- és fel- talaj egyforma kihasználása a mélyen gyökerező takarmánynövények révén, ezek fizikai és kémiai hatásai. Az okszerű talajművelés terjedése. A takarmánynövények mint a gabonafélék alkalmas előnövényci a vetés- forgókban.

A takarmánynövények csoportjai botanikai és gyakorlati alapon: pillangós virágúak, pázsítfüvek, keverték.

A pillangósvirágú (leveles) takarmánynövények elsőrangú értéke:

a bő termés, altalajból való táplálkozás, talajbeárnyékolás, nedvességmegőrzés, porhanyítás, feltalajgazdagítás, nitrogénygyűjtés (a symbiosis) korai virágzás és a talajról korán való lekerülés szerint. Csoportjaik: luczernafélék, lóherfélék, egyebek.

A luczernafajok (közönséges, homoki és komlós). A köz. luczerna (a kék csigacsó míveleti fajváltozata) mint az Alföld, száraz éghajlatot kedvelő főtakarmány növénye. A nedves klíma mint ellenség gyökérrontható hatása. A luczernának mész- és televénytartalmas vályogtalaj iránt való előszeretete. A mély talaj szerepe és fontossága. Szívós élettartama és a vetésforgón kívül álló «luczernás kertek.» A rövidebb turnusos — 4—6 éves — vetésforgóba «mellékszakaszon» és «váltakozó dülön» beillesztett luczernatábla. Előnövényben nem válogató. A mélyítésben részesült kapásnövény mint elővetemény. Talajelőkészítés: tarlótörés, középmely forgatószántás, illetve altalaj porhanyítás (és boronálás után esetleg vetés) ősszel, további középmely vetőszántás, esetleg extirpátorozás, alapos elboronálás és vetés tavasszal. A közvetlen trágyázás hátránya, az előnövények trágyázásának előnye. Luczernára való műtrágyák: nem mennyiség és alkalmazás szerint. A vetés ősszel és tavasszal, védőnövényvel és a nélkül. A védőnövényvel való vetés célja, a védőnövények felsorolása. A gyakorlati gazda idevonatkozó tanácsai. A különböző vetések kiviteli módjai, vetőmagmennyiségek; a vetőmaggal való fukarkodás hátránya. A vetőmaghoz fűződő kívánalmak: általános tisztaság, arankamentesség, 70%-ig csiraképeség, szín és fény. A kereskedelembe kerülő vetőmagvak silány volta. A mezőrendőri törvény idevonatkozó szigorú kívánsága (abszolút tisztaság). A plombos zsákokban való szállítás. Heremagvizsgáló-állomások. A hamisításra használt rokonnövények magvai. A gazda összehasonlító maggyűjteménye. Az ápolómunkák célja, a sűrű állás és a huzamos termések biztosítására: őszi és tavaszi fogasolás a gyökérfejek sarjadzásra készítése miatt, a gyökérkoronát szelő kaszálás, a tavaszi gipszezés, mint fejtrágyázás, hígított trágyalével való megifjítás, csoroslya-ekével való megjárás. A legeltetés hátránya: a luczerna letiprást és lerágást nem tűr. A kaszálás idejének és módjának megválasztása, tekintettel a legértékesebb részét képező levelek minőségére, megmaradására és a további bő tenyészlet biztosítására, fozozására. Az évi kaszások száma. A szénává átalakító szárítás kivitele s a levelek elpörgése. Behordás, elrakás. Terméseredmények átlagban. A sajátcélra és eladásra szolgáló magtermelés, tekintettel a kereskedelembe kerülő mag gyakori tisztatlanságára és a jó luczernamag keresett voltára. Idevonatkozó terméseredmények és árhullámzások. A luczernások feltörése őszi és tavaszi gabona alá. A termés értékesítése, tekintettel, hogy az első és utolsó kaszáláskor még, illetve már egyéb zöldtakarmánya nincs a gazdának. Felétetés zölden és szárítva. Az állatok felpuffadása. Betegségek, elleneségek: hereuntság és oka; az aranka, az ellene való védekezés jó vetőmaggal, arankairítás; egérkárók, a coccinella-álczák, a földi csiga és a megfelelő mérgező, hengerző és legipszelő védekezések. A köz. luczerna varietása: a kevesebb reprodukív erővel bíró, két kaszás svéd luczerna (sárkerep) mint kiválólag jó száraztakarmány lovak és juhok részére.

A lóherfélék mint a csapadékos, dombos felvidék takarmányai. A fajok: vörös, fehér, korcs és bibor lóher és megválasztásuk. A legelterjedtebb a stájer lóher, mint a vadon termő vörös lóhernek művelési válfaja. Összehasonlító ismertető jelek a luczernához és egyéb lóherék és pillangósokhoz viszonyítva. Az április- és májushavi esők jó hatása a mélyen leható gyökerekre. A nagyon meleg klíma és harmat nem járta vidék mint ellenség. A jótermészetű altalajon fekvő meszes vályogtalaj mint «heretalaj.» Rövid, hároméves élettartama (hereuntság — Peziza-gomba), melynél fogva a vetésforgóba jól beilleszthető. Az előnövények (kapás, őszi-tavaszi gabona) szerint változó talajelőkészítések. A lóher, bár talajkímélő (légenygyújtás) sok növényi tápanyagot kíván. A foszfor- és káliumtartalmú műtrágyák kiterjedt használata: Thomasalak és szuperfoszfát leszántva; gipsz és fahamu fejtrágyaként. A vetőmag tisztasága, mint a luczernánál, azonban még nagyobb százalékos (80—90) csiraképeség kívánalmával. A tiszta lóher, fűves lóher és védnövényes lóher különböző vetési módjai őszzel és tavasszal. Ápolás, létakarítás, szárítás (ágasokon), mint a luczernánál. A kaszálás és szárítás idején sok esőt kapott lóhere zombolyai módon való erjesztő bekazalozása.

(A luczerna és lóhere egyébként a gyakorlati okmutatások során is kimerítő ismertetésben részesült, nevezetesen az állatok takarmányozásának és a «B» és «C» forgóknak taglalása során, mint melyekben dominálólág jön elő a takarmánynövényeknek ez a két királya.)

A másodrangú fontossággal bíró többi pillangós-takarmányok közt legelterjedtebb a baltaczim (török lóher). Csekély igényű. A vetésforgón kívül 4—6 évig él el egy és ugyanazon táblán. Egy- vagy két-kaszás; a sarjú jól legeltethető. Talajelőkészítés és trágyázás, mint a luczernánál. Hüvelyesből vetik sűrűn, mivel csiraképesége csak 50⁰/₀ s ezt is csak 3—4 évig tartja meg. Ápolás, levágás, szárítás, mint a luczernánál. Zölden veszély nélkül étethető, mivel felpuffadást nem okoz.

A termelésbe fogott egyéb pillangósok mint leveles takarmányok (szeradella, csillagfürt, nyúlzapuka, szösös bukköny) inkább a mesterseges rétek és legelők előállításánál jönnek figyelembe, mint a fűkeverékbe felveendő leveles növények. Ezért csak botanikai szempontok szerint ismertettek.

A pázsitféle (szálas) takarmányok, mint szénák, tágas táparányoknál fogva (1 : 8) alaptakarmányok gyanánt nem használhatók. Zöld állapotban egyesek kiváló becsűek bő termésük, avagy kedvező (1 : 4—1 : 6) közepes táparányuknál fogva. Ez alapon közvetlen felétetés célzatával beveendő a vetésforgóba, esetleg — kedvező időjárás! — a «kettős termények rendszere» során termelhetők. Ily célra kiválólág a csalamádé és mohar alkalmas. A többi ismert pázsitféle inkább a mesterseges rétek és legelők alakításánál jön figyelembe.

A csalamádé (takarmánytengeri) mint a nyári istállózás előmozdítója. A sortáv (30—12 cm.) meghatározásánál követendő elv, vonatkozással a talaj nedvességi állapotára: *a korai sűrűn vethető, a késői ritkán vetendő.* A korai vetés előnye, tekintettel a nagyobb tömegű levélfejlésére. A szokásos kétheti szakaszos vetés helyett (áprilistól

julius derekái) inkább ajánlható három-három különbözően érő fajtának (pl. cinquantinó, magyar és lófogú) kétszeri vetése megfelelően elkülönített szakaszokon. A kaszálás idejének megválasztása. A csalamádé tág táparányának javítása okáért borsóval vetendő. A borsós csalamádéba, mint kevert takarmányba alacsonyabb tengeri fajták valók, nehogy a borsót elnyomja a tengeri. A csalamádé mint téli takarmány bevermelhető és bezombolyázható. Az erjesztés 50—70 C. fok közt történjék, mert így az épen megfelelő meleg folytan annyi bakterium fejlődik, hogy az egész készlet áterjed, viszont a fokozott meleggel járólág a bakteriumok virulenciája és a túlerjedés ki lévén zárva, a takarmány protein tartalma nem csökken meg. A megkívánt különböző talajmunkák. Terméseredmények.

A mohar mint a száraz klíma és homokos talaj szálas takarmánynövénye. A magyar mohar és az Alföld viszonyai. A vetésforgóban trágyázott kapás után jön. Vetés a sortáv és a magfelhasználás szempontjai szerint. Biztos termést nagy százalékú és egyéves vetőmag után lehet várni. A vetés és aratás ideje. Terméseredmény.

A kevert takarmányok természetének előnyei. A keverésre szánt takarmánynemek megválasztásánál követendő elvek. A szokásos keverékek felsorolása: zabos-bükköny, borsókeverékek (rozsszal, bükkönnyel, csalamádéval, ez utóbbiról lásd fentebb), zabos árpa, hereneműek és fűfélék. Feltakarmányozó értékesítésük.

Rétművelés. A rét és a legelő fogalma. Természetes és műrétek. A természetes rétek előállásuk, helyzeti fekvésük, talajminőségük és növényzetük szerint. A rétek pázsitfűveinek a botanikai rendszer alapján való csoportjai: valódi, álfüzérés és bugás pázsitfűvek. Csoportosítás a gazda szempontjai szerint: aljfűvek és szálfűvek, édes és savanyú mocsárfűvek. A rétek egyéb leveles (pillangós virágú) növényei. A réti gyomok: mérgesek és nem mérgesek, száraz nedves talajon nővők. A kezdő gazda herbárium.

Rétalakítás a természetes begyepesedés szabad folyamata révén. Mesterséges rétek alakítása a sakktablaszerű gyepfödés, szénamurva elhntés és fűmagkeverékek által. A kereskedésekben vásárolt fűmagkeverékek megbízhatatlan volta. A keverésnek, lehetőleg a magtermelésnek is a gazda által való eszközlése. A pázsitfélék és herefélék túlsúlya. Ajánlott keverékek füves herének, herés fűvellőnek, állandó kaszáló-rétnek és állandó legelőnek. Talajnemek szerint összeállított keverékek: homoktalajra, középkötöttségű vályogtalajra, kötöttebb agyagtalajra és tőzeges talajra.

A jól bemunkált, gyommentes és tápanyagokban gazdag talajról való gondoskodás. A mesterséges réteknek alkalmas tábla megválasztása. A trágyázott kapás növények mint legmegfelelőbb előnövények. A gabonafélék mint előnövények a megfelelő talajelőkészítő munkákkal.

A vetőmag azonossága, *tisztasága* és *csiraképesége* (100—100 szemre vonatkoztatva). A talajon vadon nőtt jóféle növények százalékos aránya mint az egyes kiszemelt növényfajok *keverékarányának* alapja. *A tiszta vetésre szükséges magmennyiség* ismeretének szüksége (holdan-

ként kilogrammokban kifejezve). Idevonatkozólag utalás a szakirodalomra. A pótló ráadás (10—50⁰/₀).

Ezen adatok alapján a keverékbe felveendő magvak százalékarányának, az ú. n. *kiloperczent*nek kiszámítása a következő képlet szerint:

Keverékarány $\times$ tisztavetésre szükséges magmennyiség : 100 + ráadási ⁰/₀.

A keveréknek a *használati érték* alapján való pontosabb kiszámítása Stäbler szerint:

Kiloperczent : használati érték.

(Kiloperczent = keverékarány $\times$ ráadási ⁰/₀-kal pótoltt vetőmagmennyiség tisztavetésnél : 100. — Használati érték = csiraképesség $\times$ tisztasági ⁰/₀ : 100). Példák különféle keverésekre. — Az adatok beszerezhetők a szakirodalomból is, helyesebben a magvizsgáló állomásokra direkt beküldött magvak tényleges megvizsgálata révén.

A vetés ideje őszzsel és tavasszal. A keverékbe felvett magvak egyetemes és különleges vetése. A védőnövény (a kevésbbé talajzaroló zabos-bükköny jobb az árpa- vagy zabnál) mint az egyébként hasznot nem hozó első év jövedelme. A védőnövény és a fűkeverék közvetlen egymásután keresztbe vetendő.

Az ápolás során : a felfagyás ellen tavaszi hengerezés, talajventiláció okáért és elmohásodás ellen őszi fogasolás, vakandtúrások elosztására a rétgyalú, a maggyomok elhatalmasodása ellen korábbi kaszálás, gyökérgyomok gyökeres irtása, bújja növés ellen juhokkal való végiglegeltetés, esetleg pótlóvetés és vízlecsapolás. — Trágyázás komposzttal, istállótrágyával, trágyalével, emberi ürülékkel s a műtrágyák révén Thomas-salakkal, szuperfoszfáttal, gipszzsel, kainittal és fahamuval.

Letakarítás, szárítás, szénaalakítás és eltartás, mint a luczernánál. A jó és a rossz széna ismertető jelei. Terméseredmények. A legeltetés, mint mellékjövedelem; ennek feltételei.

A rétek mesterséges öntözésének előnyei. Kellékek. A lassú folyású, sok trágyaanyagot hozó (a falun keresztül folyt) víz kémiai (H. O.) és fizikai hatásai (talajhűtés és melegítés). A nedvesítő és csörgesztető öntözés.

Kriek Jenő.

Kérvények a gyakorló-iskolai tanítók anyagi helyzetének javítása tárgyában.

I.

Mélyen tisztelt Képviselőház!¹

Alulírottak a Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesületének választmányának nevében a legmélyebb tisztelettel bátorkodunk az állami tanító- és tanítónőképző-intézeteknél alkalmazott *gyakorló-iskolai*

¹ Beterjesztetett a képviselőház április 14-iki ülésén *Werner Gyula* országgyűlési képviselő által.

tanítók (tanítónők) anyagi helyzete tárgyában a következő alázatos kérelemmel járulni a mélyen tisztelt Képviselőházhoz.

A gyakorló-iskolai tanító a tanítóképzésnek egyik legfontosabb tényezője, mert az ő munkálkodásának színterén, vagyis a tanítóképzőhöz csatolt gyakorló-(nép-)iskolában s az ő vezetése mellett sajátítja el a tanítónövendék a tanítás gyakorlásához kellő készséget és ha a gyakorló-iskola az ifjú tanítójelölt szeméi előtt például szolgáló mintaiskola kell, hogy legyen: akkor bizonyára e gyakorló-iskola tanítójának, úgy is mint szakszerűleg képzett tanítónak, úgy is mint embernek, valódi *mintatanítónak* kell lennie. Már ebből a szempontból is kitünő hely illeti meg gyakorló-iskolai tanítóinkat a többi népiskolai tanítók helyzetéhez képest.

A gyakorló-iskolai tanítónak a többi népiskolai tanítótól különböző helyzetéből folyik továbbá, hogy ő a tanítójelöltek próbatanításainak magasabbfokú didaktikai szakavatottságot feltételező előkészítésében, a nekik adott utasításokban tanításaik megbirálásában *valódi tanítóképző-tanári funkciót végez*, mely által a tanítóképzés integrans részét kepező gyakorlati kiképzés első sorban és főként ő reá nehezedik.

Mindebből pedig következik, hogy ez állásoknak a legkiválóbb tanítókra nézve is méltó előléptetést kell képezniök.

A népiskolai közoktatás tárgyában hozott 1868. évi XXXVIII. törvényczikk, melyben a népiskolai tanítók fizetésének minimuma 300 forintban állapítottatott meg, a tanítóképzőkről szóló VII. fejezetben, a törvényczikk 85. §-a második kikezdésében úgy intézkedik, hogy *«a gyakorlati iskola tanítójának fizetése lakáson kívül 700 forint»* legyen. Ez a különbségtétel pedig nyilván mutatja, hogy a törvényhozás már akkor kellőképp méltányolni kívánta a gyakorló-iskolai tanítók külön helyzetéből folyó kiváló munkásságát.

Ebben az állapotában maradt a gyakorló-iskolai tanítók fizetés-ügye egész az állami tisztviselők illetményeinek szabályozása tárgyában hozott 1893. évi IV. törvényczikk életbeléptetéseiig.

Ezen törvényczikk intézkedései szerint — miként a törvényczikk A) mellékletét képező s a fizetési osztályok kimutatását magában foglaló táblázat mutatja — a képezdei tanítók (vagyis a szóban levő gyakorló-iskolai tanítók) a XI. fizetési osztályba soroztattak.

Ebből a körülményből kifolyólag a gyakorló-iskolai tanítók helyzete két szempontból válik súlyossá.

1. Mivel a nevezett törvényczikk 5. §-ának harmadik bekezdése szerint *«a kinevezés rendszerint az illető fizetési osztályok legalsó fizetési fokozatába való sorozással történik»* — a gyakorló-iskolai tanítók ez idő szerint 500 forint fizetéssel neveztetnek ki, holott az 1868. évi törvényczikk értelmében történt kinevezéskor már régebbi fizetésük is 700 forint volt. — A fizetést rendező törvény alkalmazása tehát az ujonnan kinevezett gyakorló-iskolai tanítók helyzetét jelentékenyen kedvezőtlenebbé teszi. Hogy pedig ez a szóban levő fizetésrendezési törvénynek épen nem volt célja, kitetszik a törvény kommentált kiadásának¹ következő szavaiból: *«Az állami alkalmazottak helyzetének*

¹ 1893. évi Országgyűlési Törvényczikk, Budapest, 1893. Kiadja Ráth Mór.

tarthatatlanságát első sorban az *illetmények elégtelensége* és a *viselt állással szemben aránytalan volta*, másodsorban az előléptetési viszonyok kedvezőtlenége idézte elő . . . . . és ezek az illetmények a rohamosan átalakult gazdasági viszonyok között és tekintettel a culturalis fejlődés által támasztott számos új igény kielégítésének elkerülhetlen voltára, főleg az alsóbbrendű családos tisztviselőknél még a megélhetést sem biztosítják. . . » (I. m. II. l. jegyzet.)

Úgy véljük, nem vétünk az igazság ellen, ha a fenti igen szembe-tűnő helyen alkalmazott szavakat az érdemes gyakorló-iskolai tanítók *mai* helyzetének illusztrálására is felhozni bátrak vagyunk.

2. De sulyos a gyakorló-iskolai tanítók helyzete az előléptetési viszonyok szempontjából is.

A gyakorló-iskolai tanítók közül ugyanis mindeddig csak elenyésző kisebbségben, úgyszólván csak egyesek vannak a XI. osztálnál magasabb fizetési osztályban; többnyire olyanok, kik az 1893. évi IV. törvény-cikk létrejötte *előtt* magasabb fizetést élvezvén, fizetésük akkori mennyisége alapján osztályoztattak. A túlnyomó nagy többség — közöttük számosan munkás életük javát átélte, koros, családos emberek — a tanítóképző-tanári status XI. osztályát alkotja.

Legyen szabad itt ismét a fentemlített kommentár szerint idéznünk: «Az alsóbb, nagyobbbrészt kezdő, fiatal emberek által elfoglalt állások illetményei aránylag szűkebb mérvben állapíttatnak meg és a nagyobb emelkedéseket a törvény akkorra tartja fenn, a mikor valószínű, hogy a tisztviselő családot alapít és ennek szaporodásával szükségletei is növekednek.» (I. m. 13. l. jegyzet.) Továbbá: «A fizetés abszolút mennyiségének megállapításánál a törvényhozás az 500 forintos minimumot a vidéken, a legalsó, kevés qualificatioval bírós és többnyire nőtlen egyének által betöltött állásoknál nem tartotta teljesen mellőzhetőnek és e tekintetben megelégedett *azon intentionak a kormány által történt kijelentésével, hogy az 500 forintos fizetések száma mind szűkebb orlátok közé szoríttassék.*» (I. m. 22. l. jegyzet.)

A mély tisztelettel idézett szavak eléggé kifejezik a gyakorló-iskolai tanítók sulyos helyzetét, ha figyelembe vesszük, hogy épen ők azok, kik a «szűkebb mérvben megállapított» illetmények mellett kénytelenek küzdeni talán egész életükben — magas ideálokért, s ők azok, kik tanítói és — a mi szintén igen fontos, de kívánatos is — legkiválóbb egyéni qualificatiojukban csak a legalsó fizetési osztály betöltésére való jogosultságukat kénytelenek látni.

Mindezek alapján a legmélyebb tisztelettel fordulunk a mélyen tisztelt Képviselőházhoz, méltóztassék

1. az 1893. évi IV. törvény-cikk magyarázataképen kimondani, hogy a gyakorló-iskolai tanítóknak a XI. fizetési osztályba való sorozásával nem helyeztetett hatályon kívül az 1868. évi XXXVIII. törvény-cikk 85. §-ába foglalt azon intézkedés, mely szerint a gyakorló-iskolai tanítók fizetése mindjárt kineveztetésükkor 700 forintot teszen ki;

2. méltóztassék módot adni arra nézve, hogy a gyakorló-iskolai tanítók az elébbi pontban foglalt összegnél, vagyis a XI. fizetési osztály

I. fokánál — állásukban való meghagyásuk mellett — magasabb fizetési osztályba soroltassanak, hogy ez által az I. pontban foglalt tiszteletteljes kérelmünk teljesítése esetén a biztos előléptetést a gyakorlóiskolai tanítók nélkülözni kénytelenek ne legyenek.

A legmélyebb tisztelettel maradtunk

a Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesületének választmánya
nevében

a mélyen tisztelt Képviselőháznak

Budapest, 1898. január 17-én

legalázatosabb szolgálai

Dr. Kovács János,
alelnök.

Sztankó Béla,
főtűkár.

II.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!
Kegyelmes Urunk!

A Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesületének választmánya nevében a legmélyebb tisztelettel bátorkodunk Nagyméltóságodhoz fordulni gyakorló-iskolai kartársaink anyagi helyzetének javítása tárgyában a következő alázatos kérelemmel.

A gyakorló-iskolai tanítók helyzete két szempontból tekinthető súlyosnak, u. m.: 1. a kinevezésük idején kapott fizetésük, 2. az előléptetés szempontjából.

I. A mi a kinevezésükkor kapott fizetésüket illeti, bátrak vagyunk idézni az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk 85. §-ának következő szavait: «a gyakorlati iskola tanítójának fizetése lakáson kívül 700 forint.» Ezzel szemben az 1893. évi IV. t.-cz. értelmében, mely a gyakorló-iskolai tanítókat a XI. fizetési osztályba sorozza, a jelenlegi kezdő fizetés 500 forintot teszen ki s — a mennyiben más (segéd- vagy rendes tanári) címmel nem neveztetnek ki — csak a fizetés maximuma mehetne 700 forintra. Tekintettel arra, hogy itt a gyakorló-iskolai tanítóknak már 1868-ban törvényileg biztosított fizetést újabb keletű törvény alkalmazása teszi kedvezőtlenebbé, bátrak voltunk a m. t. Képviselőházhoz kérvényt intézni; kérvén, hogy méltóztassék a m. t. Képviselőház az 1893. évi IV. törvénycikk magyarázataképen kimondani, hogy a gyakorló-iskolai tanítóknak a XI. fizetési osztályba sorozásával nem helyeztetett hatályon kívül az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk 85. §-ában foglalt azon intézkedés, mely szerint a gyakorló-iskolai tanítók fizetése mindjárt kineveztetésükkor 700 forintot teszen ki.

A legmélyebb tisztelettel vagyunk bátrak a m. t. Képviselőházhoz intézett ezen alázatos kérelmünk másolatát mély tisztelettel Nagyméltóságodnak bemutatni, alázatosan kérve Nagyméltóságodat, kegyeskedjék e kérelmünket annak idején és helyén kegyes és atyailag jóindulatú támogatásban részesíteni.

2. Az előléptetést illetőleg súlyos a gyakorló-iskolai tanítók sorsa azért, mert *névélegesen is* e minőségükben a fizetési osztályokban nem emelkedhetnek.

Nagyméltóságod bölcsesége és jó szíve megtalálta az utat arra, hogy gyakorló-iskolai kartársaink elől az előléptetés útja ne legyen elzárva. Megtalálta a 31,886/95. sz. magas rendelete szerint azzal, hogy ki méltóztatott jelenteni, miszerint: «esetről-esetre, hosszabb szolgálati és kiváló érdemek alapján egyes gyakorló-iskolai tanítók» X. osztályú segédtanárokká lesznek előléptethetők. Nagyméltóságodnak ezen magas kijelentéséből bátorságot merítve, alázattal kérjük Nagyméltóságodat, méltóztassék a XI. fizetési osztály létszámának csökkentése s ennek megfelelőleg a magasabb fizetési osztályok létszámának emelése által lehetővé tenni, hogy gyakorló-iskolai tanítóink tényleg, vagyis *megmaradva gyakorló-iskolai tanítóknak*, de segéd, illetőleg rendes tanári címmel előléptethessenek.

Gyakorló-iskolai tanítóink legtöbbje mögött már munkában gazdag mult van, mely — úgy véljük — minősíti őket azon kiváló kegyre, melyet Nagyméltóságod fennemlített magas rendeletében kilátásba helyezni méltóztatott.

A legmélyebb tisztelettel maradtunk
a Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesületének választmánya
nevében

Nagyméltóságodnak,
Kegyelmes Urunknak,

Budapest, 1898. január 17-én

legalázatosabb szolgálai

Dr. Kovács János
alelnök.

Sztankó Béla
főtitkár.

NÉPOKTATÁS.

A fejbeli számvetésről.

«Fejbeli számvetés», vagy a mint még mondani szokás, «észbeli számvetés», nem elég határozott kifejezés. A gyermek, a mint először hallja, szó szerinti értelemben veszi. Már pedig szó szerinti véve arra mutatna e név, mintha volna helyes számvetés, melyet nem az eszünkkel gondolva, hanem csak az ujjunkkal vetegetve vagy a kezünkkel írva tehetnénk. Oly számvetés ugyan, igaz, hogy van, melyet csak az eszünkkel és nem *egyszersmind írva is* viszünk véghez; sőt a gyermekek is számígtattak eddigi tanulásuk folytában néha csak eszükkel, a nélkül, hogy egyszersmind írták volna az illető számjegyeket; de csak oly feladatoknál voltak képesek erre, melyekben nem nagy számokkal egyszerűbb műveletet kellett véghezvinni. Nagyobb, avagy csak kétjegyű számokkal is, összetettebb feladatokat fejteni meg, a gyermekek épen nem tudnak, sőt a felnőttek közül sem sokan. Írott számjegyeket kell tehát használni az u. n. *fejbeli számvetésnél* is; csakhogy a gyermekek tanulásuk első szakáiban nem lévén eléggé ismerősök a tizes szám-

rendszerrel, az abból folyó írásbeli számvetés fogásairól pedig épen mit sem tudván, nem is járhattak el azok szerint; hanem hosszabb úton, a kétjegyű számokat tízesekre, egyesekre *felbontva*, úgyszólván *tagonként, ízenként* — gondolva és írva — számították ki az eredményt. Például:

Ha 65-öt 34-el kellett *egybeadni*, így jártak el elemezve s egyszersmind írva:

$$65 + 34 = 65 + (30 + 4) = 65 + 30 = 95 + 4 = 99.$$

Ha 65-ből 39-et kellett *kivonni*, így számították:

$$65 - 39 = 65 - (30 + 9) = 35 - 9 = 26.$$

Ha 24-et kellett 4-el *szorozni*, ily módot követtek:

$$24 \times 4 = (20 \times 4) + (4 \times 4) = 80 + 16 = 96.$$

Ha 84-et kellett 7-el *osztani*, így jutottak eredményhez:

$$84 : 7 = (70 + 14) : 7 = (70 : 7) + (14 : 7) = 10 + 2 = 12.$$

Nem abban különbözik tehát az elemző, ízenkénti számvetégetés a tízes redszerből folyó eljárás szerinti számvetéstől, mintha amott csak eszünkben tennők és nem írnök és gondolnök is egyszersmind: emezt pedig csak írnök és nem gondolnök is egyszersmind. Amazt is írni kell sok esetben, mert két-háromjegyű számokkal nem bánhatik biztosan az ész, kivált a gyermek esze, ha írott jegyekkel vagy számoló eszközökkel nem segít emlékezetén; emezt sem tehetjük *csupán* írva és meg nem gondolva mit, mi okon, mi renddel teszünk. A két mód *nem egyébben* különbözik, mint abban, hogy az elemző mód szerint *részletesen leírták*, a mit vetégetésök folytában gondolniök kellett; a tízes redszerből folyó eljárási mód szerint pedig jó részét eszmunkájoknak *csak magokban teszik* meg, és a mit belőle leírni, oly renddel írják le, melylyel időt és helyet kímélnek és munkájokat hamarább áttekinthetővé teszik. Szóval, csak külső formájára nézve különbözik a kétféle mód. Elvi különbség a fejbéli és jegyekkel való számvetés közt nincs. Mind a kettőnek észbeli, azaz gondolkozva való számvetésnek kell lenni. Képző erejére egyik sem áll a másiknak mögötte. Tehát azt állítani, mintha tán a fejbéli számvetés inkább észszerű s a jegyekkel való ellenben gépies lenne, nem helyes. Egyik ép úgy nem végezhető helyes és intenzív gondolkozás nélkül, mint a másik; sőt a jegyekkel való számvetésnek a jegyeknélkül való felett az az előnye van, hogy ott a gondolkozás menete szabadabb, mint itt, mivel ott az észnek nem kell még a számok közetlen megtartására is kiterjeszkedni, mint itt.

A számvetés lelki működés, még akkor is, mikor az adott számokat s eredményöket számbetűkkel jegyezni kell; lelki működés, mert a mivelet véghezvitelére mindig számokra meg számfogalmakra van szükség; e szerint nem két-, hanem csak egyféle számvetés van; és ez, az u. n. észszerű számvetés.

A régi iskola a fejbéli és jegyekkel való számvetés megkülönböztetését igen fontosnak tartotta; nem csak, hanem jó hosszú időn át e megkülönböztetésnek oly nagy szerepe volt, hogy egyiket a másiktól annyira különváltan kezelte, mintha nemcsak külső, de belső különbség is lenne a kettő között. Ez a felfogás az újabb iskolában szünőfélben van ugyan, de itt-ott még ma is kísért.

A fejbeli és jegyekkel való számvetés közti megkülönböztetés csodálatos módon a régi felfogás szerint legkevésbé vonatkozott arra, a mi, mint inkább arra, a mi nem. Ebből következett aztán az a zavaros felfogás, hogy nem tudták, mi az észszerű és mi a gépies, mi az okoskodó és mi a szabályszerinti, mi a szó- és mi az írásbeli, mi az általános és mi a különös a számvetésben. Sem az egyik, sem a másik nem nyújt kizárólag valami oly jelleget, a melyből inkább lehessen következtetni a fejbeli, mint a jegyekkel való számvetésre. Úgy az egyiknek, mint a másiknak számokkal van dolga; már pedig a számoknak törvénye így is, úgy is, egy és ugyanaz. Ha mégis valami megkülönböztetés található a fejbeli és jegyekkel való számvetésben, az nem objectiv, hanem subjectiv, a mint alább kitetszik. Nyilvánvaló, hogy a fejbeli és jegyekkel való számvetés közt más kimutatható különbség nincs, mint az, a mi már magából az elnevezésből is észrevehető:

számvetés jegyekkel az, midőn a számok és viszonyuk kifejezésére jegyeket használunk;

számvetés fejből pedig az, hol a számokat, illetőleg azoknak jelzését semmi látható jegyhez nem kötjük.¹

Az írott számoknak a számvetésben kettős a feladata; vagy az, hogy az emlékezetet támogassa, a mikor tehát csak arra valók, hogy részint az eredeti számokat, részint rendre-rendre az azokból származtatottakat a további következtetésre szem előtt tartsa s így a feladat kívánalmainak megfelelő folytonos figyelmet tanúsítson; tehát ebből a szempontból indulva, a számírást a fejből számvetésben nemcsak hogy nem mellőzhetjük, hanem a bonyolultabb feladatokban épen ajánlandó használatba vételük; vagy az, az írott számok feladata, hogy velök az egyes műveleteket valójában véghezvigyük, tehát velök számrendszerünkben folyó s a jegyek írásának megfelelő bizonyos szabályok szerint, például valódi szorzást vagy osztást stb. végezzünk; és ezt csak akkor szabad tenni, mikor a számok oly nagyok vagy oly szövevényesek, hogy az eredmény kiszámításához, minden táblai számítás daczára, csak a legnagyobb szorongatások közt fog a tanuló.

A kétféle eljárásnak táblai és fejből számvetés nevet is szoktak adni; lehetne azt szabályszerinti, ezt pedig okoskodó eljárásnak is nevezni; amazt csak annyira kellene kiterjeszteni, hogy alkalma legyen a tanulóknak elegendő gyakorlatra szert tenni a különböző műveleteket nagyocská számokkal végezhetni; ezzel azonban nem az van mondva, hogy a nagy számokkal a gyakorlatot annyira terjesztsze, a mennyire a gyakorlati számvetésnek semmi szüksége. Ez hibás felfogás.

Ha már a műveletek végrehajtásában elég készséggel bír a tanuló, tovább nem szabad a szabályokról beszélni; minden további működése a tanulóknak az okoskodó számolásra legyen irányozva; tehát legyen az oly foglalkozás már, melyben az ő gondolkodó és okoskodó képessége folytonosan igénybe legyen véve. Hogy most már mi mértékben él a tanuló a számok írásával, az csak alárendelt jelentőségű; a fődolog

¹ E kifejezés: «számvetés jegyekkel» nem eléggé sikerült, mert nem a jegyekkel, hanem az általuk kifejezett számokkal van dolgunk, azokkal végezzük a számvetést.

az, hogy a keresett szám szakadatlanul előljáró következtetés eredménye legyen.

A számvetés, mely a szabályok nyomasztó terhe alatt kénytelen mozogni, mely egész gépiesnek mondható, s a mely csak arra való, hogy a számolót azon kényszerhelyzetből kiszabadítsa, melybe az eredmény kihozása juttatta: gyengíti a gyermekek írásbeli számvetéséhez kötött gondolkozással járó minden jogos feltevéseinket. Úgy kell vezetni a tanulást, hogy a tanuló, a mennyire csak lehet, ne a már feltalált vagy feltalált szabályok szolgálai lánczait csörgesse, hanem annak kötelekeiből szabadulva, az adott körülményekből helyes okoskodással következtetve, maga igyekezzék azokat feltalálni. Ez legyen a tanítás alap-tele: ne csak gyakorlott, hanem alapos számolót képez.

A szabályok szerinti tanítás nem tanítás, hanem tanulatás.

Fac talem, talis eris.

Ha a tanítás az önerő fejlesztését is célba veszi, akkor ne tegye a tanító, a mit a tanuló maga is megtehet.

Kár, hogy ezt nem méltányolják eléggé a népiskolai számvetésre írt könyvek; mit még a felsőbb iskolai számtanításban is szem előtt kellene tartani.

Nem mondhatni, mintha tán a fejbeli számvetés inkább észszerű, inkább gondolkozásra serkentő, s a jegyekkel való ellenben inkább gépies, inkább szabályhoz kötött volna. Gépies mind a kettő, ha meg-gondolatlanul, ész nélkül bánik vele a tanuló. Valamint az sem állítható, mintha a fejbeli számvetés különös s a jegyekkel való általános eljárás szerint volna végzendő. Általános eljárás szerinti számvetés az, midőn valamennyi egyféle csoportba tartozó feladat mindig egy és ugyanazon eljárás szerint számíttatik. Különös eljárás szerinti számvetés ellenben az, mikor a feladat a benne előforduló mennyiségek egy s más kiváló tulajdonságának megfelelőleg gyorsan, könnyen és egyszerűben fejtetik meg és dolgoztatik ki.

A különbség a kétféle, t. i. a fejbeli és jegyekkel való számvetés közt akkor tűnik ki, ha egymással összehasonlítjuk. Itt azonban az a kérdés áll elé, minő alakot adjunk a jegyek használatának. Pl. ha ez volna feladva:

Mennyi 37 meg 54 ? ezt-e: $37 + 54 = 37 + 50 = 87 + 4 = 91$;

vagy ezt: 37

$$\begin{array}{r} 54 \\ \hline 91 \end{array}$$

Mindenesetre az előbbit; mert ez, mint a tanulás szokásos műveletének erőltetése, később a gondolkozó eljárás helyett gépiességre vezet.

Ha e számhoz, háromszázhetvenöt, ezt kell adni: kétszáznegyvenhat; leírom azt is, ezt is így:

1. $375 + 246 = 375 + 200 = 575 + 40 = 615 + 6 = 621$ a két szám összege.

2. Hogy pedig 579 és 327 közt mennyi a különbség? így járok el: $579 - (300 + 20 + 7) = 579 - 300 = 279 - 20 = 259 - 7 = 252$.

3. $37 \times 27 = (30 + 7) \times (20 + 7) = 30 \times 20 = 600 + (7 \times 20)$

$$= 600 + 140 = 740 + (30 \times 7) = 740 + 210 = 950 + (7 \times 7) = 950 + 49 = 999.$$

$$4. \quad 3456 : 12 = 3456 = (2400 + 960 + 96) : 12 = 200 + 80 + 8 = 288.$$

Látnivaló, hogy az összeadásban az egyik összeadandót meghagytuk, a másikat alkatrészeire bontottuk s ezek közül hozzáadtuk előbb a legfelsőbb rendűt, azután az új számhoz a következőt s így tovább; a kivonásban az egész kisebbítendőből kivontuk előbb a kivonandó legnagyobb alkatrészét, a maradékból a következőt, s így tovább; a szorzásban a szorzandót is alkatrészeire bontottuk s előbb a nagyobbik részt szoroztuk a szorzó alkatrészeivel s azután a többieket ugyanezekkel s a részletes szorzatokat egybeadtuk. Az osztásban az osztandót oly alkatrészeire bontottuk, melyek az osztóval maradék nélkül oszthatók.

A fejbeli számvetés fennebbi példáiban követett eljárást nevezük *normál-eljárásnak*. A normál-eljárást illetőleg meg kell jegyezni, hogy azt tudni kell minden tanulónak, legyen az gyenge, gyengébb, leggyengébb; mert ez mint legtermészetesebb alkalmazható minden esetben.

Ha már a tanuló eléggé jártas a normál-felfogásban és eljárásban, hihető, hogy magától is rajó egy-egy más fogásra is, mely rövidebb s tán kényelmesebb. Ha pedig ily jelenségek végtére is fel nem merülnének, egy-egy példán vétesse észre a tanító, hogy a már látott és követett eljáráson kívül vannak még más utak is, melyeken ugyanazon célhoz lehet jutni.

Varietas delectat.

E végett a fennebbi példák közül vegyük fel a harmadikat s lássuk át az új kiszámítás módját.

$$a) \quad 37 \times 27 = (37 \times 9) \times 3 = 333 \times 3 = 999; \text{ vagy:}$$

$$b) \quad 37 \times 3 \times 3 \times 3 = III \times 3 = 333 \times 3 = 999; \text{ vagy:}$$

$$c) \quad 37 \times (20 + 7) = 740 + 259 = 999; \text{ vagy:}$$

$$d) \quad 37 \times (30 - 3) = 37 \times 30 = IIIIO - (37 \times 3) = IIIIO - III = 999.$$

Egy más példa. E számjegyekből: 2, 3, 4 hány különböző háromjegyű számot lehet előállítani? Hatot, melyek ezek: 234, 243, 324, 342, 423, 432. És most az a kérdés: mennyi ezeknek összege? Látnivaló, hogy mindenik jegy mindenik helyen kétszer jön elő; e szerint összegük: $1800 + 180 + 18 = 1998$.

Ugyanilyen ezekkel a jegyekkel: 1, 3, 5: 135, 153, 315, 351, 513, 531. Hát ezeknek összege mennyi? Feladat: $1800 + 180 + 18 = 1998$. Hát annak mi az oka, hogy a két összeg egyenlő?

Még más példa ugyancsak fejbeli számításra: negyvennégyyszer negyvennégy negyvennégy hián mennyi?

Felelet: $(44 \times 44) - 44 = (40 \times 40) + (4 \times 40) + (40 \times 4) + (4 \times 4) = 1600 + 160 + 160 + 16 = 1760 + 160 = 1920 + 16 = 1936 - (36 + 8) = 1892$; vagy: $(40 \times 40) + (160 \times 2) + 4 \times 4$; mit szóval így szoktunk kifejezni: szorzatuk annyi, mint az első tag négyzete, még az első és második tag szorzatának kétszerese, még a második tag négyzete.

Ugyanez a példa még másképp számítva: $43 \times 44 = 43 \times (11 \times 2 \times 2) = 473 \times 2 = 946 \times 2 = 1892$; mint előbb.

Mind meg annyi példák úgy az érdeklődés, mint az önálló gondolkozás ébresztésére és fejlesztésére. Ezek és az ilyek mintegy fenséges buzdításul szolgálhatnak a továbbkutatásra.

Ha pedig példáinkra azt mondaná valaki, hogy kényelmes példák; erre mi azt mondjuk, hogy az úgy látszó nem kényelmes számok is átváltoztathatók kényelmesekké, ha vagy alkatrészekre szétszedjük, vagy tényezőkre boncsoljuk.

Nem feladata ugyan az iskolának, hogy az úgynevezett előnyös fogásokat tanítsa; azok az individualis hivatásnak, a hajlammak termékei. Az emberek az effélékben különböznek. Kizárva azonban nincs, hogy az úgynevezett normál-eljárás biztos elsajátítása után egy-egy ilyenre is rá ne mutassunk, már csak a változatosság kedvéért is, valamint azért is, hogy ne legyen kénytelen a tanuló mindig ugyanazon szellemidéző kopogtató hangokat hallani. A ki ilyet is mivel, még pedig kedvvel, az nemcsak számol, hanem meggondol, belát, okoskodik. Az ilyenek útja néha hosszabb, néha rövidebb; de a tanításban nem kell mindig csak a gyakorlati hasznot hajhászni, hanem sokkal inkább a paedagogiai célzt tekinteni. Különbözik is összes matematikai tanításunk értéke attól függ, mennyire vág bele a gondolkozás körébe.

Vannak ú. n. játszói feladatok is (csak hogy a közkézen forgók nem eléggé szikrázó); az ilyeket az ahhoz értők azonnal algebrai uton szokták megfejteni (némelyek sehogy sem); ez teljességgel nem megvetendő, sőt épen ajánlandó ott, a hol úgyszólván mintegy magától kínálkozik, megmutatni azt is s nem várni vele míg az hátrább, valahol a könyv végén eléjő. Az alkalmi fejtegetés sokszor érdekesebb és értékesebb, mint az, mit a merev rendszer kedvéért a szokott formába préselve, később szokás felvenni: csak azzal a nem kicsinylendő eljárással, hogy az ilyeket előbb közönséges számvetéssel kell megfejteni; lévén különben is a legtöbb ú. n. egyenletre erőszakolt feladat közönséges számvetés útján is megfejtendő. Péld., ha ez volna a kiszámítani való: mi szám az, melynek fele, még harmada, még negyede 4-el több, mint maga az a szám? Itt mindenké elötte azt veszszük számba, hogy a nyíltan kifejezett szám, azaz a 4, a kértett számnak hányada. Ezt pedig nekünk megmondja a törtek összege. A törtek összegét illetőleg megjegyzendő, hogy három eset lehet; ugyanis: vagy épen egy egész, vagy több, vagy kevesebb egy egésznél. A mit minden ilyen s más ehhez hasonló feladatra nézve a priori meg lehet mondani. Itt több a törtek összege egy egésznél. Ez az az út, melyen gondolkozásra szoktathatjuk, belátáshoz vezetjük a tanulót. $\frac{1}{2} + \frac{1}{3} + \frac{1}{4}$, a mint a tanuló e számokat megpillantja, avagy csak hallja, összegöket megmondhatja, $mi = \frac{13}{12} = 1\frac{1}{12}$. E szerint a 4 a kértett számnak $\frac{1}{12}$ -de, tehát maga az a szám 12-szer 4 = 48. — Ugyanígyen ez is:

Kérdik a leánytól, hány éves? Ő így felel: «annyi a mennyi; apám három, anyám harmadfél annyi idős, mint én s éveink száma 117.» E szerint hány éves?

Felelet: a hányszor az arányszámok $(3, 2\frac{1}{2}, 1)$ összege az évek számában, azaz a 117-ben megvan, annyszor 1, 3, $2\frac{1}{2}$ éves egyik-másik. Megvan pedig: $117 : 6\frac{1}{2} = \frac{234}{2} : \frac{13}{2} = 234 : 13 = 18$ -szor. E szerint a leány 18 éves.

Mint a fejbeli, úgy a jegyekkel való számvetésben is megvan az ú. n. normál-eljárás. Az azonban csak előítélet és rövidlátás, midőn vannak, kik azt hiszik, vallják és állítják, hogy a jegyekkel való számvetést mindenkor egy és ugyanazon eljárás szerint kell végrehajtani. Az ilyenek rabjai az úgynevezett szabályszerinti eljárásnak. Lenni kell ugyan egy általános kötelező eljárásnak, de ez nem azt teszi, hogy mindenkor, mindenki, mindenben egy és ugyanazon szélesre taposott ösvényen induljon és haladjon, mikor ugyanazon célhoz akar jutni. Pl. ha ez volna kérdezve:

Mennyi azon hat számnak összege, melyek elsője 1234 s mindenik következő 1111-el nagyobb, mint a közvetlen megelőző?

Felelet végett kivétel nélkül mindenki így kezdi, folytatja és végzi:

$$\begin{array}{r} 1234 \\ 2345 \\ 3456 \\ 4567 \\ 5678 \\ 6789 \\ \hline 24069 \end{array}$$

azaz: az összeadás legeslegközönségesebb módja szerint jár el.

Van ennek még más kiszámítási módja is, még pedig nemcsak egy Ilyenek ezek:

$$\begin{array}{l} a) \text{ az ezerek összege: } 1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 = 21 \text{ ezer,} \\ \text{a százaskok} \quad \llcorner \quad 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7 = 27 \text{ száz,} \\ \text{a tizedek} \quad \llcorner \quad \cdot \quad \cdot \quad \cdot \quad \cdot \quad \cdot \quad \cdot = 33 \text{ tíz} \\ \text{az egyesek} \quad \llcorner \quad \cdot \quad \cdot \quad \cdot \quad \cdot \quad \cdot \quad \cdot = \underline{39 \text{ egy}} \\ \hline 24069 \end{array}$$

Mi szabályosságot lát már, a ki lát, a részlet-összeadandókban és mi annak az oka? Vagy:

b) 1234-et veszem 6-szor, mi = $6000 + 1200 + 180 + 24 = 7404$; ehhez adom az 1111-nek 15-szörösét, tehát ezt: $11110 + 5555 = 16665$; és így lesz az egész szorzat $7404 + 16665 = 24069$. Vagy:

$$\begin{array}{l} c) \text{ az első meg utolsó tag: } 1234 + 6789 = 8023 \\ \text{a második meg az utolsóelőtti: } 2345 + 5678 = 8023 \\ \text{a harm. elől meg a harm. hátul: } 3456 + 4567 = 8023 \end{array} \quad \left. \vphantom{\begin{array}{l} c) \\ \text{a második} \\ \text{a harm.} \end{array}} \right\} = 24069;$$

azaz veszem az egyenlő távolállók összegét, a 8023-t 3-szor.

Ha pedig ez volna a kiszámítani való:

$$45 \text{ frt} \times 99 = ? \text{ vagy ez:}$$

$$45 \text{ frt} \times 125 = ? \text{ Az első így számítom:}$$

$$45 \text{ frt} \times 99 = (4500 - 45) \text{ frt} = 4455 \text{ frt; vagy így:}$$

$$45 \text{ frt} \times 11 \times 3 \times 3 = 495 \times 3 = 1485 \times 3 = 4455; \text{ vagy így:}$$

$$45 \text{ frt} \times 99 = 5 \times 3 \times 3 \times 11 \times 3 \times 3 = 15 \times 3 = 45 \times 11 \dots;$$

a másodikat így:

$45 \times 125 = 45 \times (100 + 20 + 5) = 4500 + 900 + 225 = 5625$;
vagy így:

$45 \times 125 = 45 \times 5 \times 5 \times 5 = 225 \times 5 = 1125 \times 5 = 5625$;
vagy így:

$45 \times 125 = 45000 : 8 = 5625$. Vagy: $(45 : 8) \times 1000 = 5\frac{5}{8} \times 1000 = 5000 + 625 = 5625$; mely utolsónak ez az értelme:

45 mi számnak 8 ezerede? $= 45 : \frac{8}{1000} = (45 : 8) \times 1000 =$

Ki mondhatja erre, hogy ez kizárólag a fejbeli számvetés menetéhez tartozik? Nem járhatok-e úgy el akár a fejbeli, akár a jegyekkel való számvetésben, hogy mindkét uton egy és ugyanazon alap gondolat vezéreljen? És ha a tanuló a fennebbi módon végzi munkáját, azt kell-e mondani, mint a hogy megszokott történni: feladatodat ugyan helyesen, de a fejbeli számvetés módján fejtetted meg?

Mit tesz már most csak félig-meddig gyakorlott fejszámoló, ha neki ezek közül választania kell? Nyilván, a melyik rövidebb s egyszerűs mind könnyebb, azt választja (tán az utolsó előttit). De mit tesz a gyakorlott jegyekkel számoló? Kétségkívül ugyanazt. Mi már most itt a külső különbség a fejbeli meg a jegyekkel való számolás közt? Semmi. És ki állíthatja még most is, mintha tán a fejbeli számoló valamely különös, a jegyekkel számoló ellenben általános eljárást követ? Hihetőleg csak az, a ki azon helytelen feltevésből indul ki, hogy a jegyekkel számoló nem bír akkora számoló képességgel, mint a fejbeli számoló.

Már most kénytelenek vagyunk egy gyakran felmerülő s csaknem általánosan lábrakapott nézettel szemben ellenkező állást foglalni. Ugyanis arról van szó, hogy azt szokták mondani: a fejszámoló szabadabb, szellemesebb, mint a jegyekkel számoló.

Ellenkezőleg; a fejszámoló nem hogy szabadabb, de éppen kötöttebb, mint a jegyekkel számoló; hogy pedig miért, azt már fennebb megmondtuk. Szellemes azonban egyenlő mértékben lehet mind a kettő. Hogy a jegyekkel számoló mindazon rövidítésekkel és előnyös fogásokkal élhet, melyeket a fejszámoló használ, az nem szükséges bizonyítani. Hogy áll-e ez megfordítva? Vajjon bátorkodik-e a fejszámoló azokra a megfigyelésekre és számvetési módozatokra, melyeket a jegyekkel számoló végez? Az, kinek kedve van hozzá, tanulhat minden rendes jegyszámolótól — még ha fejszámoló is; csak hogy az eljárásban legyen ész és helyes következtetés! Rosszul választott hasonlat az, mikor a számjegyeket mankóhoz, s a jegyekkel számolót mankónjáróhoz hasonlítják.

A számjegyek a számvetésnek oly természetes segédeszközei, hogy a jegyekkel számoló azokra támaszkodva, nemcsak hogy lépést nem tarthat a fejszámolóval, hanem őt túl is szárnyalhatja, nemcsak, hanem még oly magasra is emelkedhetik, a hová azok, kik a jegyekkel való használatával nem bírnak, soha el nem juthatnak. Hátha még ide gondoljuk magokat a betűket; azokról még nagyobb joggal állíthatjuk, hogy a szellem szárnyai.

Számjegyek s e jegyekre épített helyes rendszer nélkül az általános számtan azon magaslatának, melyen áll, csak nagyon kevésfokú lépcső-

jére emelkedhetett volna matematika ő méltósága. A számjegyek a számtani műveletek jelzéseivel egybekötve, nagyobb szolgálatára vannak a számvetésnek, mint magok a leírt szók a nyelvnek. Mert az ú. n. általános számtanban betűjel-beszéddel a feladatot néha könnyebben lehet megértetni, mint közönséges szóbeszéddel; mert sok esetben néhány betűvel és számműveleti jeggyel egy egész hosszú mondatba foglalandó számvetési szabályt, vagy általános számvetési igazságot fejez ki, sőt annak okát is szembetűnteti; szóval, kiterjedt alkalmazása és közérzelme, valamint rövidsége és egyszerűsége az elmét nemcsak segíti, de erősíti és neveli.

Idáig igyekeztünk a jegyekkel való számvetésnek igazságot szolgáltatni, mint a mely megilleti; ellenben ugyanakkor a fejbeli számvetésnek is kimutattuk azon helyet, melyet az a népiskolai számvetés-tanításban megérdemel. A fejbeli számvetés főleg a számképző és számemlékező tehetséget gyakorolja; a népiskola feladata ezeket az erőket ápolni s gyakorlás által fejleszteni.

Nehezebb, egybetettebb, többjegyű és többnemű feladatok, akár egészekkel, akár törtekkel, csak felsőbbrendű iskolákba valók. Ilyen például ez:

Egy gabonakereskedő 8 frtos búzából és 6 frtos rozból 360 hl.-t akar keverni; a búzából vesz $\frac{3}{5}$, s a rozból $\frac{2}{5}$ részt. Ha $11\frac{1}{9}\%$ -ot akar nyerni, mennyiért kell hektoliterét adnia?

Megfejtés: Hogy megmondhassuk, mennyiért kell hektoliterét adnia, előbb azt kell számbavennünk, mennyiben áll neki hektolitere. Ezt pedig megtudjuk, ha a kétféle gabona értékének összegét a hektoliterek számával *elosztjuk*. Ebből aztán a többi számítani való természetesen következik.

Kidolgozás. 360 hl. $\frac{3}{5}$ -de 216 hl.; $\frac{2}{5}$ -de 144 hl.

A keverék értéke:

$$\left. \begin{array}{l} 8 \text{ frt} \times 216 = 1728 \text{ frt; ennyit ér a buza} \\ 6 \text{ frt} \times 144 = 864 \text{ frt; ennyit ér a rozs} \end{array} \right\} = 2592 \text{ frt a 360 hl.}$$

1 hl. = 2592 frt : 360 = $7\frac{1}{5}$ frt; ennyiben áll a keverék hektolitere; már most ehhez adom a $7\frac{1}{5}$ frt $11\frac{1}{9}\%$ -kát így:

$$7.20 \text{ frt} + (7.20 \text{ frt} : 100) \times 11\frac{1}{9} = 7.20 \text{ frt} + (0.072 \times 11\frac{1}{9}) = 7.2 + 0.8 = 8 \text{ frt; lévén a zárójelbe írtak értéke:}$$

$$\left. \begin{array}{l} 0.72 \\ 0.072 \\ 0.008 \end{array} \right\} = 0.8 \text{ frt; azaz 80 kr. Vagy:}$$

a $7\frac{1}{5}$ frthoz adom $\frac{1}{9}$ -dét (mert a ki nyer $11\frac{1}{9}\%$ -ot, az nyeri pénzének $\frac{1}{9}$ -dét) így: $7\frac{1}{5}$ frt + ($7\frac{1}{5}$ frt $\times \frac{1}{9}$) = $7\frac{1}{5} + \frac{4}{5} = 8$ frt; mint előbb. Vagy ez:

Mi szám az, melynek $\frac{1}{4}$ -de még 82, annyi $\frac{4}{11}$ -de 133 hián?

Előbb tudnunk kell a két rész közti különbséget.

Megfejtés. Ha annak a számnak $\frac{4}{11}$ -deből 133-t elveszünk, az még akkor is 82-vel nagyobb, mint $\frac{1}{4}$ -de; ha pedig semmit sem veszünk el, nagyobb $133 + 82 = 215$ -el. Ennyi a két rész közti különbség. Már most az a kérdés, hogy a 215 a kért számnak hányada. Ezt pedig a két tört közti különbség megmondja; mi $\frac{16}{44} - \frac{11}{44} = \frac{5}{44}$;

tehát 215 a keresett számnak $\frac{5}{44}$ -de; így az a szám 215-nek 5-öde 44-szer véve; 215-nek pedig 5-öde 43; ezt 44-szerelve lesz 40-szer 43 = 1720 még 4-szer 43 = 172, s így a kettő = 1720 + 172 = 1892.

Kidolgozás. $(133 + 82) : (\frac{4}{11} - \frac{1}{4}) = 215 : (\frac{16}{44} - \frac{11}{44}) = 215 : \frac{5}{44} = (215 : 5) \times 44 = 43 \times 44 = (43 \times 40) + (43 \times 4) = 1720 + 172 = 1892$.

Megbizonyítás. $(1892 \times \frac{1}{4}) + 82 = (1892 \times \frac{4}{11}) - 133$
 $473 + 82 = 688 - 133$
 $555 = 555$.

A mi mutatja egyfelől, hogy megvan, a mit kerestünk; s másfelől, hogy a feladat kívánalmának eleget tettünk.

Algebrailag: $\frac{4}{11}x - 133 = \frac{1}{4}x + 82$
 $\frac{4}{11}x - \frac{1}{4}x = 82 + 133$
 $\frac{16}{44}x - \frac{11}{44}x = 215$
 $\frac{5}{44}x = 215$
 $5x = 215 \times 44 = 9460$
 $x = 9460 : 5 = 1892$.

Nem igen van feladat, melyet ha nem is épen egészben, de legalább nagy részben írás nélkül, csak szóval ne lehetne végezni, csak az eredményt írva, vagy csak azt és annyit, a mit és mennyit írás nélkül meg nem tarthatunk. Itt a gyakorlás bámulatos eredményt tüntethet fel. A felesleges írka-fírka nem hogy fejlesztené, de sőt hátráltatja a productiv-képesség fejlesztését.

Némelyek külön szakaszt csinálnak a fejbeli s külön a jegyekkel való számvetésnek gyakorlására s ez elkülönítést térben és időben megtartják s ha egyszer az így kicsinált hatást elérték, azontúl aztán rá sem gondolnak többé. Ez azonban nem helyes; mert nem lehet megállapítani, hol és mikor végződjek az egyik, tehát hol és mikor kezdődjek a másik; ezért *legjobb, ha mindenki, mindenkor, mindenütt a kétféle eljárást együttesen, úgyszólván karöltve gyakorolja*.

Aztán mily együgyűek, mily gyarlók és érdektelenek az ő fejbeli számvetésre szánt példák és feladataik; azok nem ébresztők, hanem altatók; még az alsóbb iskolákban is igen alatt járók, pedig felsőbb iskoláknak vannak szánva. Nem leszállítani, hanem emelni kell a tudomány értékét! A példákat és feladatokat úgy kell szerkeszteni, a mint a fokozatosság elve megkívánja. Legyen benne bizonyos mértékű szikrázó elme él, bizonyos leleményesség; így aztán emel és élénkítőleg hat.

Szoktatni kell a tanulót, hogy a feladatok kiszámításában a számírást csak kis mértékben vegye igénybe, — mikor is a táblai számvetés nagy mértékben fejbeli számvetésbe megy.

Számolj bár jegyekkel vagy a nélkül, egyiket a másik nélkül nem teheted emberül.

Mielőtt a fentebbieket egybefoglalnám, azok kiegészítésére álljon itt még egy pár szó.

Mondják: természetesebb volna a számtani feladatokat fejbeli számvetés útján fejteni meg. Az ám; csakhogy a mi természetes, nem mindig könnyebb; ezért nyulunk segédeszközökhöz, mint a melyek

segítségével a cél könnyebben érhető el. Péld. természetesebb volna, ha valamely terhet pusztá kézzel emelhetnénk fel, a helyett, hogy emelőt, hengert s többfélet használnánk. Miért nem tehetjük ezt? Nyilván azért, mert így sokkal könnyebben mehet a munka, mint menne amúgy. Ha tehát már most mondaná valaki: az erő gyakorlása a fő-dolog; tehát mindaddig gyakorlom magamat, míg aztán az emelőt meg hengert nélkülözhetem; így hasonlítana azon fejszámolóhoz, ki így szól: a fődolog a számemlékező tehetség fejlesztése, miért is ezt oly mértékben gyakorlom, hogy a számjegyeket s e jegyeket egybe-kötő jeleket nélkülözhessem. Ugy a földműves, mint az iparos azonban kinevetné előbbinek erőlködését s ezt mondaná: én is gyakorlom erő-met, de annyira nem feszítem, mintha tán a segédeszközöket vagy szerszámokat kellene nélkülözniem; mert ez az erőlködés úgy sem hasz-nalna, de sőt ártana; hisz' ép akkor gyakorlom erőmet, mikor a szük-séges eszközöket használom, s ezekkel sokkal többre megyek, mint ezek nélkül, a nélkül, hogy önállóságomat feladnám.

Már most a számjegyek is mi egyébek, mint oly készletek, melyekkel bárki is könnyebben bánhatik, épen mint amaz, az említett gépies eszközökkel, s maga az értelmes számvető számemlékező- s következtető-képességét épen magán a számjegyek használásán gyakorolja. Tehát helytelen volna a számjegyeket lenézni s használatukat megvetni.

Mindamellett, nem kell feledni egyet, azt t. i., hogy valamint a testi erő, mielőtt a segédeszközöket a kellő mértékben használná, egy bizonyos fokú előkészületet kíván, azonképen a szellemi erőt is, azaz, az összehasonlító-, ítélő- és következtető-képességet is annyira kell előre gyakorolni, hogy a számvetési műveleteket bizonyos határon belől külső segédeszközök használatba vétele előtt is biztosan, elég gyorsan és hibátlanul végezhesse. A segédeszközök úgy a testi, mint a lelki erő hatványmutatói.

A táblai számvetést mindig előzze meg a jegyek nélküli; mert tulajdonkép az sem egyéb, mint ez — kis adagokban.

Minden számvetés, a benne eléjövő mennyiségek természete szerint, elemezhető; az elemek eredményeit írás nélkül, észben fejtjük ki s csak azt írjuk, a mit így kikaptunk, hogy velök az emlékezetet túlságosan ne terheljük s ezáltal elejét vegyük annak, hogy vétség vagy hiba a számvetésbe ne csúszson. Így származtatjuk az egyes eredményekből rendre-rendre magát a végeredményt. Egy huzamban és egy iramodással nem mindig juthatunk célhoz; ezért nyugvópontokat kell tartanunk, épen mint a meredeken felfelé haladó kocsis, ki olykor-olykor követ tesz a kerék alá, meg-megáll és pihen. Ily kerékközök a számjegyek.

A fejbeli számvetésnek van még egy különös paedagogiai értéke. Minden külső segédeszközt mellőzve — milyet pl. a számjegyek s a műveleti jelek nyújtanak, — akarva nem akarva, kénytelen a számoló meggondolni, mi úton és módon juthat legkönnyebben eredményhez. A szükség találékonyvá tesz. A hol az ember kényelmesen teheti — és ez a szokásban lévő jegyekkel való számvetésben valójában mindig

ehető — ott rendszeren nem igen töri magát valami különös eljáráshoz folyamodni, hanem megy a régi, már megszokott úton.

A rest vagy lassúbb felfogású tanulóra nézve a fejbeli számvetés épen helyén van, mert ekkor kénytelen gondolkozni, gondolkozva keresni, a dolog kényszeríti rá; már pedig a ki keres, az talál. Az önönfeltalált új gondolat-menet még a jegyekkel való számvetésben is jó szolgálatot tehet. A ki mindig csak a mások által feltalált uton halad, az utánoz; már pedig az utánzó többnyire mögötte marad az utánzottnak.

A fejbeli számvetés tanításának menete röviden egybefoglalva:

A számfogalmak keletkeztetése, valamint a számok lényeges tulajdonságainak megismertetése és felfogatása első sorban jegyek nélkül, tehát kizárólag fejbeli számvetés útján szerzendő. Jegyezze meg mindenki s ne feledje senki, hogy e szót «szám» nem kell felcserélni sem a látható számjeggyel, sem a hallható számnévvel.

Ha már a számjegyekre került a sor, akkor, mielőtt tovább mennénk, minden újabb fokozaton, a valódi szemlélet útján, a számjegyek kizárásával kell a már említett fogalmakat és képzeteket fejleszteni és erősíteni; ekkor, tehát nem előbb, áll be a számjegyek szokásos használása, mi által a megkívántató kerekdedség, rövideg, készség és biztosság elérése és megszilárdítása czéloztatik. Ez a fejbeli számvetés általános menete, legyenek a számok tiszták avagy alkalmazottak. Az alkalmazott számokkal azonban legfőbb és legközelebbi feladata a tanulónak a megfejtésre és kidolgozásra megkívántató műveletnek okoskodás útján való felkutatása, tehát feltalálása. Ezt követi magának a műveletnek a számjegyekkel való végrehajtása, úgy azonban, hogy a jegyekkel és jegyek nélkül való számolás egymással oly egybeköttetésben gyakoroltassék, hogy mindig csak a főbb közbeeső eredmények jegyeztessenek — s végül az ezekből egybeállított végeredmények. Csakhogy szabályról szó se legyen!

Az úgynevezett jegyekkel való műveletek rövidített formái a fejbeli számvetésnek.

Deés.

Szente József.

IRODALOM.

Újabb ifjúsági iratok.

Karácsony táján mindig szokott több-kevesebb ifjúsági munka megjelenni a könyvpiaczon. Szegény és gazdag egyaránt igyekszik «karácsonyfiával» megörvendeztetni szeretteit. Jó jel, hogy legalább ilyenkor nem feledkeznek meg a könyvekről. Hisz manap úton-útfélen minden kiadó panaszkodik:

— Nem kel a könyv. A szertelen hírlapirodalom tönkre teszi az önálló irodalmi munkákat!

Van valami a dologban. A hírlapirodalom s kivált az időszaki tudományos irodalom az utolsó időben nálunk annyira neki lendült, hogy lapjaink napi szükségleteinket jóformán kielégítik. De azért a komoly, tudományos, nagyobb munkák, az önálló kutatások, a szabadabb fölfogás, a finomultabb ízlés is helyet kívánnak és méltán követhetnek a nemzeti irodalomban.

Az ifjúsági munkáktól azt várom, hogy idővel komolyabb, kiartóbb olvasóközönséget teremtenek. Az ifjúsági író a földrajz, történelem, a természettudományok, a vallás-erkölcs, az élet, a mindennapi tapasztalat köréből egyaránt választhatja tárgyát. Csak tudjon olvasóközönsége érzületéhez és értelméhez alkalmazkodni. Ne feledje az aesthetika legfőbb törvényét: az igazságot. Értse a hű leírás és a jellemzés csinját-binját. Ne forduljanak elő munkájában lélektani lehetlenségek. Legyen nyelve tiszta, zamatos.

A kisebb gyermekeknek szánt művekről ezuttal nem szólok, mert az ismertetésem alá fogott könyvek jobbára az érettebb ifjúságnak valók. Kezdem a sorozatot egy történelmi könyvvel.

I. Magyar nők. Írta *Gaal Moses*. 1897. Az Athenaeum kiadása. Díszkiadás. Ara 2 frt 50 kr.

E könyv 11 kiváló magyar nőnek nem annyira élettörténetét, mint inkább jellemképét tartalmazza. A tartalom ez: *Sarolta, A szent királyleány* (Erzsébet), *Egy szelid apáca* (Ráskai Lea), *Roggonyi Cziczelle, Czillei Borbála, Szilágyi Erzsébet, A bölcs fejedelemasszony* (Lórántfi Zs.), *Széchy Mária, Bornemissza Anna, Munkács várának hő asszonya, A szibói úrnő* (báró Wesselényi Miklósné).

Bizony, változatos tartalom. Nagy erények mellett romlott erkölcsök, hiú, léha élet, átkos szenvedélyek elevenülnek meg lelki szemünk előtt. Széchy Mária meg rendkívül ingatag asszony is volt.

Békés Gáspár cz. ifjúsági munkám érdemes bírálója: *É. Farkas Sándor* tanár úr megrótt, a miért munkám hőse nem szilárd jellemű egyén. Uram Istenem, hát tehetek én arról, hogy a történelem és az élet nem áll csupa szilárd jellemű férfuból? Nem gyermekeknek, de érett ifjaknak írtam, a kik tanulják a világ történetét. Tanulják a világ minden gaszágát az igaznak, a jónak s az örökké szépnek történetével egyetemben. Ha az ifjúsági írónak csak a szilárd jellemű egyénekről szabad írnia, akkor a történelem tanítójának sem szabad a kétes, ingadozó jellemekről szólnia. Ámde, ki merné ezt követelni? A rossz és jó, a kerülendő és követésre méltó példa egymás mellett fordul elő az életben, tehát egyiket sem tagadhatjuk el.

Kicsi gyermekeknek lehetőleg csak a jóról, szépről, nemesről szóljunk és írjunk: ezt magam is valloam és már több alkalommal hirdetem. De az érettebb ifjúságnak hiába hallgatnók el a rosszat. Nem az agyonhallgatás, a mellőzés a földolog, hanem az erkölcsi igazságszolgáltatás. Ha ez hiányzik bármiféle elbeszélésből: akkor tűzre vele; de ha az olvasó megnyugszik: nem vétettünk a jellemképzés ellen.

Ezért nem ítélem el *Gaal Mózes*t, a ki bár leányoknak szánta művét, még csélcsep asszonyokról is írt. Jól tette. De a hitvesi hűségről, a hazaszeretetről, a nőiességről, a vallásosságról, a háziasságról,

az önfeláldozó anyai szeretetről s egyéb kiváló női erényekről sem feledkezett meg. Hisz a rózsa illata a kevésbé illatos virágok társaságában tünik csak ki igazában.

Gaal Mózes melegen, vonzóan írta meg a maga életképeit. Zamatos, szép magyar nyelvvel elragadja az olvasót. Magyaros szólásaiból a következőket jegyzem ide: «...ingyen sem hallja meg» (13. lap), «Leri onnan, lelkem» (28. lap), «Ihol ni» (30. lap), «Ember ő magáért» (u ott), «elihognak-vihognak délestig» (63. lap), «Komádyt kiheppen tettem a majorból» (64. lap), «azt is szegről-végről kikutatja» (85. lap), «dögével maradt még» (107. lap), «dohogott az öreg» (108. lap), «Lakodalmát lakja (123. lap), «Tövel-hegygyel össze az ország állapota» (187. lap).

Kifogásaim ezek:

Van a könyvben néhány ellenmondás, pl. a 27. lapon azt mondja az író, hogy Cziczelle *szöghajú* leány, a 29. lapon meg már *holló haját* szorítja össze. Melyik hát az igazi? A 108. oldalon Széchy M. *48 öl* kötelet rendel meg, a 109. oldalon meg *48 láb* hosszú a kötél. Nem ártott volna, ha az író csillag alatt a mai mértéket feltüntette volna. A 230—31. oldalon a valószínűség ellen vét az író. Hihetetlen, hogy egy kicsi gyermek, a ki még soha lovon nem ült, a legvadabb mén hátán egy órahosszat lovagoljon, a nélkül, hogy egy hajaszála is megörbüljön.

Hibáztatom, hogy ok nélkül idegen kifejezéseket szeret használni pl. disputáció (53. lap), disputált (57. lap), instánczia (57. lap), disputációs (57. lap), informálta (202. lap), tirannus (202. lap) stb. Rossz magyar szók: dicsfény (15. lap), lovag (31. stb. lap), tantétel (57. lap) stb.

2. **A régi Róma és a rómaiak.** Írta dr. Szemák István. Budapest. Pfeifer Ferdinánd. Ára kötve 1 frt.

Szerző 92 lapra terjedő munkáscskájában érdekes és tanulságos képét nyújtja a régi Rómának. Tizenhat fejezetben szól az ős Rómáról, a Palatinushegyéről és környékéről, a forumokról, a Marsmezőről, a császári Róma nevezetességeiről, a házakról, nyaralókról, fürdőkről. Majd áttér a nép életmódjára, a gladiator játékokra, az állatviadalokra és egyéb multságokra. Végül ecseteli a családi életet, ismerteti a nevelés- és oktatásügyet, a házassági és temetkezési szokásokat.

Könyvét az érettebb ifjúság haszonnal forgathatja. Az írónak nem annyira a mulattatás, mint a tanítás volt a célja s ezt világos, szabatos nyelvvel el is éri. Apróbb hibák ugyan előfordulnak, de ezek nem vonnak le semmit a könyv értékéből.

Kifogásaim ezek:

A 78. lapon hibás szórendet találtam. («Az eljegyzés után is a jegyesek majdnem oly távol maradtak egymástól, mint azelőtt»), Egszer «thermae»-t mond, másszor «thermák»-at, (34. lap). Nem helyeslem, hogy az író a régi mértékeket használja, pl. «... benne Nero 120 láb magas szobra állt.» (9. lap). Ugyanez a 22. és 61. lapon. «A muraena fonját nem ritkán ezer *sestertius*sal fizették.» (31. lap) «75 ezer *drachma*» (32 l.) Mennyi ez a mi pénzünkön?

Hibás magyar szók: erőd (10. lap), laktanya (20. lap), ingyencz (30, 46. lap), újoncz (71. lap), belépti jegy (36. lap).

3. **Utazásom Szicília és Malta szigetén.** Irta *Erődi Béla*. 50 képpel és egy térképpel. Budapest, Lampel R. (Wodianer) kiadása. Ára 2 frt 80 kr.

Szerző személyes tapasztalatait és élményeit elég érdekesen és vonzóan írja le. XXIII fejezetben hű leírását adja tengereknek, öblöknek, csatornáknak, kikötőknek, városoknak, hegyeknek s a népnek. Földrajzi ismereteink bővülnek, megelevenednek s mikor a könyv végére jutunk, nem bánjuk meg, hogy az író hosszú útjára elkísértük. Erődi az érdekesebb helyekhez fűződő adomákat, legendákat, mondákat s történeteket is ügyesen beleszövi leírásába, miáltal kellemes változatosságával inkább lebilincseli figyelmünket.

Szerző Fiuméből indul útnak s Triesztbe megy, hogy onnét az Adrián végig, Itália partjai mentén, a Jóni-tengeren át Szicíliaba vezessen minket. Itt a szigeten van aztán elemében; nemcsak a jelenlegi, de a régmúlt társadalmi viszonyokkal, népelettel, szokásokkal, helységekkel stb. ismerttet meg minket. Élénk színekkel festi a sziget szociális viszonyait, a szegény bányamunkások égbekiáltó nyomorát, majd a természet elragadó szépségeit és pazarló gazdagságát. Malta szigetnek csak az utolsó fejezet hasábjai jutottak.

Megjegyzéseim a következők:

A XII. és XIII. fejezet között nincs meg az összefüggés. Míg az előbbi fejezet így végződik: «Éjfél utánra járt az idő, mikor a Stromboli látványa a messzi távolban és az éj homályában lassankint elmosódott.» (89. l.): addig az utóbbi így kezdődik: «Búcsút vettünk Maltától.» (90. l.) Hát hogy kerültünk a Stromboli szigetről egyszerre Maltára?

Az utazás leírása így kezdődik: «Szép juliusi reggel volt.» (1. l.) A 100. lapon mégis «ápril első napjaiban» vagyunk. Hogyan lehetséges ez? Az író többször utazott Olaszországba, ezt az előszóban meg is említi, de a leírásban ennek nincs nyoma, hanem a dolog úgy tűnik fel, mintha az író egyfolytában utazott volna.

A 133. lapon ez áll: «A vacsoránál véletlenül megint annak az angol nőnek és leányának a szomszédságába kerültünk, a kikkel Maltában . . . ismerkedtünk meg.» Hogyan? Hiszen Maltáról csak az utolsó fejezetben tudunk meg egyet-mást! A XIII. fejezetben (90. l.) «Búcsút vettünk Maltától», pedig még nem is láttuk meg, s a 133. lapon maltai ismerősökkel találkozunk?

Hibáztatom, hogy a régi mértékeket használja. «A láva eleinte gyorsan ömlött, 15, majd 3—6 *lábnyit* percenkint, később 30—40 *lábnyit* óránként. (43. l.) U. o. lejjebb «óránként 160—190 *lábnyi* láva szakadt alá» stb.

Hibás szórend: «de ez volt is az utolsó» (96. l.) Hibás szóegyeztetés: «nem egyéb, *mint* a kidobott láva stb, *lerakodásánál*» (184. l.) Értelemzavaró sajtóhiba «arczkura» (arczukra helyett, 111. l.) Értelemzavaró írásmód «rézsulfatot» (26. lap, e helyett réz-sulfatot), «arcszín» (119. l.), «nyolczszáz» (189. l.) stb. Hibás szók: látcsó (16. l. stb.)

lőporfüst (u. o. stb.) kedvencz (28. l. stb.), járművek (32. l.), láthatár (u. o. stb.) visszfényt (u. o.). Magyartalan kifejezés: «jó képet is mutat hozzá» (143. l.).

Ki kell emelnem a számos csinos illusztrációt s általában a könyv külső kiállítását, mely a kiadó becsületére válik.

4. **A fáraók országában.** Írta *Erődi Béla*. 65 képpel és Egyiptom térképével. Budapest, Lampel R. (Wodianer F.) kiadása. Ára 2 frt 80 kr.

Ez a munka az előbbinek erényeiben és hibáiban osztozik. Csak a színtér változik. Az író Egyiptomba, a Nilus folyó vidékére vezet minket. A Nilus völgye már a legrégebb időkben nagy szerepet játszott. A természet ma is csodálatos, semmit sem változott évezredek óta, csak az emberek változtak.

A fáraók évezredek, csodás építményeit ma is megbámulják az utódok s mumiaik a régi egyiptomiak ügyességéről és műveltségéről tanúskodnak.

Az író 22 fejezetben nyújtja Egyiptom földrajzát és történetét. Bőven foglalkozik a nevesebb városokkal, teszem Alexandriával, Kairóval, Heliopoliszsal, Memphis-sel, Thebaevel. Hű képet ad az obeliszekről, a pyramisokról, a sphinxről s egyáltalán kiszélesíti földrajzi s történeti ismereteinket. A munkát tehát az érettebb ifjúság kezébe kell adnunk, hogy komoly olvasmányokhoz szokják.

Kifogásaim a következők:

Az író itt is a régi mértékeket használja. «60 öl hosszú és 6 öl széles.» (4. l.) «egy-két rőf különbséggel» (23. l.), «két rőffel» (24. l.) stb.

Hibás szók: jégtartány (5. l.), kedvencz (12. l.), láthatáton (169, 171. l. stb.), rejtély (171. l.), látképe (47. l.), víztartányok (64. l.), sétány (71., 75. l. stb.), hegyjegecz (93. l.), laktanya (144. l.) járművekkel (182. l.), szálloda (184. l.) stb. Idegen szokat használ, mikor alkalmas magyar kifejezésekkel is élhetett volna, pl. «costume», «hétel», «fantasztikus» (72. l.) «etablissement» (65. l.), «jovialisan» (93. l.), «restaurálás» (94. l.), «kolosszusok» (197. l.), «kőmasszák» (197. l.), «emporiuma» (217. l.) stb. Magyartalanságok: «Itt született is.» (16. l.) «Mint a gyermek, mi is *asserint* számítottuk a partraszállást» (17. l.), «halála ágyán» (82. l.), «Nincs időnk» (160. l., magyarul: Nem érünk rá.) «gazdag zsákmányt lehet ejteni különféle ölyvek, keselyűk, solymok, sasokból» (185. l.) «... idézett szövege feletti elmélkedésre indítson» (223. l.) stb.

5. **Villámsúgár.** Indián történet a messze nyugatról. Írta *Donászy Ferencz*. Az Athenaeum kiadása. Ára?

Gyönyörű szép a külső kiállítása. Fájdalom, a belsejéről már nem mondhatok el annyi jót. Pedig Donászy hivatott ifjúsági író, a ki ügyes tollal már több jeles munkával gazdagította ifjúsági irodalmunkat. Ez a munkája azonban nagyon elcsúszott; lépten-nyomon látszik rajta a lázas tevékenység. Az is látszik, hogy az író nem személyes tapasztalatból ismeri az indiánokat. Életmódjukat, szokásaikat könyvekből tanulmányozta, a hol ismeretei hiányosak, ott képzeletéhez folyamodik, de a lélektan törvényeire ügyet sem vet.

Igaz, hogy rendkívül érdekes mesét szőtt, de tele lélektani lehetőségekkel. Már a munka alapja is hibás, a mennyiben nincs benne egység. Az egész munka két részre oszlik. Az első rész címe «Ferkó», a másodiké «Márton és Wohkadeh.» Ferkó a második részben igen alárendelt szerepet játszik, pedig az első részben csodás hős. A két rész között egyáltalán nagyon laza az összefüggés. Ezt érezte bizonyára az író is Kapta magát tehát és a két résznek közös címet adott. De evvel nem önthetett a munkába egységet.

A munkának a címe «Dörgőfelhő», «Attakualla», «A trapper» stb. is lehetne, mert ezek éppen olyan hősök, mint Villámsugar.

A könyv tele van valószínűtlenségekkel. Avagy hihető-e, hogy egy öt éves fiú képes legyen nyugodtan végig nézni, mint eszi meg a szürke medve az ő három éves kis leánytestvérkéjét, s mikor a medve utána agaskodik, ő a mestergerendára kapaszkodik? Balkezevel átfogja a tető egyik szarúfáját, jobbjaival pedig szúrja-vágja a medve talpat, a hol csak érheti. (99—101. lap.)

Herkules megsebesült. A 109. lapon így ír róla a szerző: «Herkules nyögve, sántikálva, messze hátra maradt Mártontól.» A következő (110.) lapon azonban már így ír róla: «Bármily gyorsan követte is (Márton), a néger (t. i. Herkules) fürgébb volt és jóval előtte járt.»

Hihető-e, hogy a fehérek az indiánusokat úszásban, futásban, birkózásban, fegyverdobásban, szóval bármiféle viadalban mindig legyőzzék? (Lásd a 220—236. lapokat.) Hihetetlen, hogy a fehér ember a célpontba találjon nyilával, pedig a nyíl idegét meglazították. Az indiánus pedig, bár íjjának semmi hibája se volt, rosszabbul lőtt a fehér embernél. A lándzsával és a tomahawkkal is jobban tudott bánni a fehér az indiánusnál. «Pedig ezeken is letyegett a vas.» (226. lap.)

Ilyen valószínűtlenségektől csak úgy hemzseg a könyv. Ám akkor ne elbeszélést, hanem mesét írjon a szerző.

Számos apróbb hibát is találtam a könyvben. Így teszem az író gyakran külön írja az összetett szókat s megfordítva: a nem összetartozó szókat is egybeírja. Ifjúsági könyvben ilyesminek nem szabadna előfordulni. Pl. «össze tekerözve», «bár mi» (11. l.), «össze szednem» (6. l.), «körül nézve», «elő kereste» (14. l.) s így tovább a 17., 42., 43., 46., 57., 59., 68., 70., 71., 74., 77., 82., 84., 102., 104., 117., 137., 169., 251. stb. stb. lapokon.

Ezt a szót: «öz-sülttel» összeírja: özsülttel (93. l.) stb., «magaköré» (108. l.), «magakörül» (111. l.), «égfelé» (201. l.).

Ilyesmik is előfordulnak: böggé (111. l.), utánna (112. l.), lóggó (152. l.), böggó (186. l.).

Nem ismeri az új mértékeket, mert ölet (196. l.), mértföldet (89., 171. l.), lábat (111., 158., 171., 173., 204. l.) hüvelyket (112., 231. l.) stb. használ.

Téves fogalmakat tanít. Azt mondja, hogy a juhok gödölyéikkel legelésztek (9. l.). «Fogadott apja» (96. l. Talán: nevelő apja.) «Olyan orra van, mint a hiúznak» (29. l. Talán szeme?)

Ok nélkül idegen szókat használ: spekuláns (5. l.), bestia (17. l.), labyrinth (105. l.), delikát (108., 109. l.), penetrans (111. l.), colosszus

(140. l.), fantasztikus (158. l.), territorium (157. l.), fantom (149. l.), sceneria (171. l.), bassin (173. l.) stb.

Hibás magyar szók: tömkeleg (11., 46., 49., 105. stb. l.), meredély (32., 186. l.), ingyencz (104 l.), borzadály (129. l.), óvintézkedés (148. l.), hordágy (191. l.), láttávol (205. l.), láthatár (194., 196., 204. l.), távcső (239. l.) merény (263. l.) stb.

Ajánlom Donászynak, hogy munkáját alaposan dolgozza át.

6. **Parainesis.** Írta *Kölcsey Ferencz.* Budapest, 1896. Lampel R. (Wodianer) kiadása. Ára diszes kötésben 1 frt.

Igen jó gondolat volt a kiadótól, hogy Kölcseynek az Isten, a szülők, a haza, az emberiség és tudomány iránti kötelességeinkről szóló fenséges elmélkedését hozzáférhetővé tette az ifjúságnak. Kár azonban, hogy a sajtó alá rendezés gondatlanul történt. Kölcsey nyelve ma már sok tekintetben elavult. Nagyon sok nála a hibás szó. Az ilyes munkákat elébb egy kissé meg kell fésülni!

Kinek a fülét ne bánatánák az ilyen szók: «férjikor» (7. l.), «rény» (8., 10., 12., 18. stb. l.), «szenvedelem» (12., 20., 39 l.), «pillantatnyi» (13. l.), «pillantat» (17. l.), «pillantati» (17. l.), «képzemény» (8. l.), «egyetemleg» (15. l.), «éldelsz» (15. l.), «érzemény» (23. l.), «láthatár» (26. l.), «ötet» (35. l.), «tettlegi» (37., 76. l.), «észleges» (38. l.), «környület» (39. l.), «bujkáltodban» (52. l.), «egyetemileg» (53. l.), «viszonyozás» (54. l.), «kedvenczei» (55. l.), «türetlenség» (78. l.), «kény» (81. l.)? Értelemzavaró sajtóhiba: «vakrőseget» (46. lap, utolsó sor).

7. **A két imposztor.** Elbeszélés gyermekek számára. Írta *Fakab Ödön.* Budapest, Franklin-társulat kiadása. Ára?

Szép, gördülékeny nyelven írott munka. A befejezése nagyon jó, költői igazságszolgáltatása megnyugtató. A kezdet már nem olyan szerencsés. Pali és Laczi apjuk határozott tilalma ellenére a folyó partjára mennek és elszöknek hazulról. A tutaj messze, ismeretlen földre viszi őket, cigányok közé kerülnek. Azoktól megszöknek s egy remetével találkoznak, míg végre több kaland után hazaérnek. Persze, megfogadják, hogy ezentul nem szöknek meg hazulról. Ki tudja, hogy a kis olvasók közül nem próbálja-e meg egy-kettő a kőborlást?

Hiba, hogy az író sem falut, sem folyót nem nevez meg. Így az egész inkább mesének látszik.

A földrajzi ismeretek ápolása céljából is tanácsosabb a valóság-nak megfelelő vidékről írni.

Itt-ott homályos az elbeszélés. Pl. az író nem mondja meg, hogy a remete hová fektette a fiúkat. Hisz «viskója alig volt nagyobb egy jó nagy kalibánál» (50. l.). Benne «mindössze egy kecskelabú asztal, egy vesszőből fonott ágy és egy négy lábú törpe szék» (51. l.). Az 54. lapon mégis azt mondja: «A remete több ízben felkelt és a lerúgott takarót ismét rájuk terítette.» De hol feküdtek a fiúk?

A 99. oldalon: «Palinak a zsebébe volt a gyufa.» De honnét kapta? Deus ex machina-ként egyszerre a zsebben terem, mert véletlenül szükségük volt gyufára. Szokott-e gyereknél gyufa lenni? Az apja bizonyosan tiltotta.

A III. oldalon is a véletlen jön a gyermekek segítségére. A

szegény menekülő fiúkat utoléri a zápor. Védelmet keresnek s íme, «az erdő szélén csakugyan egy öblös barlangot találtak.» De jó volna, ha az életben is mindig előttünk teremne az óhajtott dolog!

Hibás mondat szerkezet: «Hanem az asszonynak annál inkább tetszett a férje dicsősége, a kit, miután enyelegve párszor hátba ütött, így szólt a fiúkhöz» (81. l.).

8. **Don Quijote de la Mancha.** Cervantes után a magyar ifjúság számára atdolgozta *Radó Antal*. Dore Gusztáv rajzaival. Budapest, Lampel R. (Wodianer) kiadása. Ára 2 frt 40 kr.

Radó elég gondosan végezte feladatát. Nem tévesztette szem elől, hogy az ifjúság részére ír. Schol sem ízléstelen, trágár s a kellő határokat mindenütt megtartja. Nyelve tisztességes s munkája bátran adható gyermekeink kezébe.

Apróbb kifogásaim azonban itt is vannak. A könyv II. kiadásánál szerző figyelembe veheti észrevételeimet.

Első kifogásom, hogy a mai gyermek nem érti meg a régi mértékeket: unczia (35. l.), pint (35. l.), öl (158. l.), hüvelyk (144. l.), real (12. l.), rőf (180. l.). A II. kiadásnál csillag alatt, vagy zárójelben mondja meg a mai mértékek szerint az illető mennyiséget.

Ne használjon idegen szót, mikor alkalmas magyar szót is találhat, pl. morfondérozni (135. l.), reczitálni (16. l.), szimpla (32. l.), processio (161. l.), okumálva (148. l.), bestiákat (153. l.), minutom (167. l.), diktál (198. l.), magia (121. l.).

A 28. és 30. lapon ellenmondást találtam. «Ebben a hintóban egy biscayai úrhölgy volt» (28. lap, 2—3. sor) «... hanem a hintóbeli hölgyek» (30. lap utolsó sor).

«Don Quijote ekkor megírta levelét» (77. l.) Mivel? Hordott magával tentát? Mert a levelet «egy regényes sziklánál» írta. Avagy ismerték több száz évvel ezelőtt a plajbászt? Don Quijote és Sancho Pansa sokaig bolyongtak, míg az elébb említett sziklához értek. Hogyan érhetett tehát Sancho 24 óra múlva a végzetes fogadóhoz, a honnét elindultak? (78. lap.)

A 86. oldalon alighanem sajtóhiba ez: «már hogy hinném?» (E helyett: »mar hogy ne hinném?») Hibás szórend: «... s hogy talán két áldozatuk többé sohasem kel fel már az anyaföldről» (38. l.), a legnagyobb hősök is jártak így, *mint most én»* (40. l.). Magyartalanság: «Már ki is néstem, (hova?) és mondhatom, hogy meg léssz vele elégedve» (192. l.), «... a mely kijelentést S. P. nem kis döbbenéssel fogadta» (192. l.).

A könyv külső kiállítása csinos és ízléses.

9. **Diák-figurák.** Az ifjúság számára írta *Gádl Mózes*. Budapest, Lampel R. (Wodianer) kiadása. Ára 1 frt.

A hat nyomtatott ívre terjedő könyvecske a Szemák István dr. szerkesztésében megjelenő ifjúsági könyvtár cz. jóra való vállalat II. kötetét teszi. A könyv II darab kisebb-nagyobb életképet, elbeszélést tartalmaz. Általában hangulatos, szép dolgok. Egyikben-másikban egészséges humor nyilatkozik meg. Némelyik kép azonban elmaradhatott volna. Mert hisz nem tanítóknak, paedagogusoknak, szülőknek írta meg

ezeket az iskolai életképeket, hanem diák-figurákat akart nyújtani a diákoknak. Ezt a czélt nem mindenütt éri el Gaál.

Talán még sem való az ifjúságnak az ilyen sötét realizmus: «Jártam csenevész gyermekekhez kiket kora sírba döntött a pizok és éhség. Apa, anya szemében nem a fájdalomnak, hanem *túlkolt örömmek a könnyét láttam* irtózatos bögés, bőséges panasz kíséretében» (77. l.) «Mert nem orvos kell nekik, ki a jóságos természet segélyével visszarántja gyermeküket a halál torkából, hanem hivatalos halottkém, ki megírja a bizonyítványt, hogy a gyermek valóban természetes módon hagyta el ezt a rideg, czudar világot» (U. ott.)

Néha a szabatoság ellen vét, pl. «Ládánk kulcsára 12 krajczáros lánczot akasztottunk, s a mellényünk zsebében hordoztuk.» (51 l.) Mit? A lánczot? «. . . mire odaértem, már éretlen szilvával tele volt a kebele.» (84. l.)

Örvendetes, hogy a magyar ifjúsági irodalom újabb időben mind jobban a maga lábán kezd járni. A fordítások, a silányságok ritkulnak s helyökbe eredeti magyar számottevő munkák lépnek, melyek polgárjogot követelnek és szereznek. Ideje is már, hogy a magunk lábán járjunk!

Böngérfi Fános.

A magyar nyelv tanítása nem magyar ajkú, de magyar tannyelvű (állami) elemi népiskolákban.

Ita és Sziklay P. Gyula, Máthé Géza kir. segédtanfelügyelők közreműködésével kiadta: *Gramma Döme.* Ára füzve 4 korona.

Utóbbi időben a különböző tanügyi lapokban igen sok czikk jelent meg arról, hogy miképpen kellene minél eredményesebben tanítani a magyar nyelvet a másnyelvű népiskolákban. Azonban ez a könyv tudtommal az első nyilvánosan megjelent kísérlet — tegyük hozzá mindjárt: érdemes kísérlet — arra nézve, hogy a magyar nyelv tanításánál a maga természetes módját, az ú. n. *direkt-módszert* teljes részletességgel kifejtse, vagyis annak alkalmazását fokról-fokra megmutassa, s hogy az itt is, ott is terjesztett elméletet a gyakorlati valóra felváltsa. Én, a ki magam is ontottam bizonyos mennyiségű téntát e módszer népszerűsítése érdekében,¹ különös érdeklődéssel vettem a kezembe ezt a könyvet, mert tudom, hogy a helyes elv megtalálásától még igen sok fáradságos kísérleten által lehet eljutni annak helyes gyakorlati megvalósításához. Kíváncsian kerestem tehát, mekkora e könyvnek e nemű sikere?

Az általános benyomás, a mi e könyv figyelmes átnézése után lelkemben megmaradt, az, hogy — bár lényegesebb kifogást a direkt módszernek benne foglalt alkalmazása ellen nem tehetek, mégis mintha bizonyos erőltetett mesterkélttség vonulna végig rajta, mintha hiányoznék belőle bizonyos természetes könnyedség.

¹ Lásd a Népt. Lapja 1895. évi folyamát.

Ámde ennek lehet az oka csupán az is, hogy a könyv írója, a milyen értelmes tanító, milyen könnyen találja meg az ismeretközlés helyes útját-módját, épen olyan kevésbé ügyes író és könyvszerkesztő. Mert ha van gyöngéje e könyvnek, akkor a legnagyobb gyöngésége mindenestre az, hogy az írója nem tudott gazdálkodni a mondani valókkal; egyszerű, természetes dolgokat majdnem lapról-lapra eloktatgat, felette komoly, majdnem pathetikus hangot váltva hozzá. Sok olyan dolog van könyvében, a mi mind szép és megszívélteni való magában véve, de e könyvben olvasva, önkéntelenül azt kérdezzük: miért terelik el ezekkel a dolgokkal a figyelmünket a tulajdonképeni tárgyról? Aztán meg a stilus is roppantul gyarló, idegenszerű. Szóval az ismétlések, a fölösleges dolgok és a gyöngé stilus lehetnek a jelzett általános benyomas okai. De hadd igazoljam adatokkal is az itt mondottakat! Azt, hogy keveset, de jól kell tanítani, majdnem minden lecke végén ott találjuk különfélekép formulázva s bőségesen kifejtve. Minek? Az ú. n. «Tisztán elméleti rész» legnagyobb részben a könyv tárgyával össze nem függő dolgokat foglal magában, pl. szól az iskolák államosításáról, az állami iskolák céljáról meg nyelvéről, a nyelvről, mint a nemzeti nevelés eszközéről s az egész 14 oldalra terjedő cikkből csupán az az 5 és fél oldalt tevő rész tartozik a tárgyhoz, a mely azt magyarázgatja, mikor kezdjék és hogyan tanítsák a magyar nyelvet a más-ajkú gyermekeknek. Azonban e rész tartalmát is megismétli, ha nem teljesen is, a következő «Inkább gyakorloti rész» bevezetésében. Úgy, hogy a mi a tisztán elméleti részből szorosán a tárgyhoz tartozik, azt jól el lehetett volna mind mondani az említett bevezetésben. — A stilus gyöngéje volt szintén ártalmára van e könyvnek. E tekintetben legfőbb gyöngéje a magyartalanság, pl. . . . és az ezen kérdésre adandó felelet *sokkal nehezebb a megértetésre* (. . . adandó feleletet sokkal nehezebb megértetni) (23 lap.) «*Ne sokat, de jól*» (keveset stb.) (24. l.); felállani!, leülni!, imádkozni stb. rendtartási kifejezések. «Különben *eme* eljárásunkat minden *paedagogiai elv is helyesli.*» (27. l.) Izeleltőnek legyen elég ennyi, mert mindet úgy sem lehet ide írnom. Az idegenszerűséghez tartozik az is, hogy az író valóságos kedvteléssel használ bizonyos latin szokat, sőt közmondásokat, pl. indukzio, successive, specialis, repetitio est mater studiorum stb. Pedig ezek nemcsak elkerülhetők, hanem a közmondások hajhászásával együtt stilusának egy másik gyöngéjét: a mesterkéltséget is segítenek előidézni. Harmadik gyöngéje a stilusnak a szabotosság gyakori hiánya, pl. «. . . az iskolában *ez az élet nem lehet uralkodó* (t. i. a szülei háznál megszokott élet); «*Magyarul egy szót sem tud* (a gyermek), *noha iskolánk magyar tannyelvű* (esetleg — ha nem állami — magyarul is tanít). «. . . a gyermekek az iskoláról nagyon is ferde (rém) nézeteket hoz magával» (21. lap.) «Ily módon folytatjuk, míg gyermekeink elsajáttják.» (29. l.) Mit? «A gyakori használat szokássá . . . . válik.» (55. l.) «. . . mert a gyermekek keresik . . . . a kielégítendő változatosságot.» (75. l.) stb. stb.

Mielőtt ez észrevételeimet végezném, hadd mondjak valamit a «közreműködő» kir. seg. tanfelügyelő uraknak is. T. Sziklay meg Máthé urak, szabadna-e tudnunk, miből állott az önök közreműködése?

A könyv minden sorából büszke önérzettel ír ki, hogy az minden tekintetben a Gramma Döme alkotása. Tehát Uraságtok sem a módszert nem javították, sem a beosztáson, sem a stíluson sehol a kezük nyoma (az eszközé sincs sehol)! Miért nem javították ki legalább a stílus magyartalanságait, ha nevüket a könyv címlapjára czégérül oda tűzték? Azonban lehet, hogy Gramma D. úr akarta úgy, hiszen ő az ilyen czégéreket szereti. Im, könyve előszavában is van egy hármás czéger: Lakits, Schenk és Koucsek pályatársak neveiből összefűzve, a melyik a könyv másik végére is oda van tűzve a végszóban jó vastag betűkkel, nehogy akadjon ember fia, a ki ezt a díszét a könyvnek meg ne merje látni! Pedig, hogy én is közmondással spékéljem a stilusomat, *a jó bornak nem kell czéger!*

Gondolkozom, mire is jók ezek a közreműködők és helyeslők, de hirtelenjében egyebet nem találok, mint azt, hogy ezek szolgáltak bátorítól arra, hogy a Deme kritikájában foglalt észrevételek közül a föltétlenül helyesek se vétessenek figyelembe. Pedig e kritika, mely a kiadás előtt ismeretes volt, sok hibától mentette volna meg e könyvet.

Mindezeket általánosságban előre bocsátva, rátérek a könyv ismeretetésére.

Legelől egy előszótélét találunk e könyvben, a mely lényegileg ugyanazt tartalmazza, a mi a könyv végén olvasható végszóban foglaltatik. Vagy az egyik, vagy a másik fölösleges.

Az előszót követi a «tisztán elméleti rész», a melyről fentebb már szóltam. Ennélfogva itt fölösleges volna a már elmondottakat akár hosszabban, akár rövidebben ismételni.

A könyv második részének a főcíme: *Inkább gyakorlati rész.* Mit akar kifejezni benne az az *inkább?* A főcím után egy másik főcím következik és szól ekképen: «A szorosabb értelemben vett és úgynevezett beszéd- és értelemgyakorlatok» Ebben sem értem, hogy mit keres a «szorosabb értelemben vett és úgynevezett» kitétel. E részben kezd a szerző a tulajdonképeni tárgyról beszélni, ebben fejt ki az egész módszerét, mert ez könyvének egyszersmind az utolsó része is (ha a végszót figyelmen kívül hagyjuk). A tanítási menet, a mi e részben fel van tüntetve, a következő:

Van benne egy «előkészítő rész», a melynek bevezetésében a lehető leghosszadalmasabban kifejti szerző, hogy az iskolába felkerülő gyermek más élethez van szokva, mint a milyent az iskolában folytatni fog, hogy kevés és homályos fogalmai vannak, és «rém» nézetei az iskoláról, tehát barátságosan, nyájasan kell fogadni őket (ki ne tudná ezeket!?) és először az anyanyelvükön beszélni velük. Itt van egy biztatás is a nemzetiségi nyelvükért aggódók számára, hogy a gyermekek anyanyelve a magyar miatt nem hanyagolódik el, hiszen közvetítő nyelvül a magyar nyelv tanítása közben gyakran kell az anyanyelvhez folyamodni. Ebből folyólag kifejti, hogy «a *paedagogia hazafias sovinizmusa hangoztatja csak*», hogy a nem magyar ajkú vidékeken levő áll. isk. tanítók ne tudjanak a gyermek anyanyelvén beszélni.

Megvallom, hogy e paedagogiai közhelyek helyett inkább azt vártam volna e bevezetéstől, hogy a következőkben alkalmazott mód-

szer vázlatát nyujtsa, mert így ezt a részt is fölöslegesnek kell mondanom s nézetem szerint kár volt vele a könyv kiadását költségesebbé tenni.

A bevezetés után, a könyv 23-ik lapján, rátér végre a tulajdonképeni tárgyára is a szerző. Megkezdí valahára a tanítás módjának bemutatását. Először a *neveikre* és a fegyelmezésben használt *vezény-szókra*, *köszönésre* stb. tanítja meg magyarul a gyermekeket. Aztán az *iskolai tárgyak neveit* tanítja meg rövid mondatokba foglalva, majd azoknak *milyenségét, mivoltát, cselekvését, anyagát, színét, készítőjét, alakját, helyét, kiterjedését, részeit* és *hasznát* nevezeti meg. Ezt foglalja magában az előkészítő rész, tehát ez az alapvetés a magyar beszéd épületéhez, de a tárgyak összefüggő leírásához is.

A módszer, melylyel a felsorolt beszédanyagot megtanítja, a következő: a mondatokat mind megfelelő kérdésekre adott feleletképen tanítja, még pedig a kérdést is, a rá adott feleletet is először a gyermek anyanyelvén, aztán nyomban rá magyarul. A magyar feleletet előbb egyesekkel, aztán karban is kimondatva jól begyakoroltatja; a kérdéseket azonban nem tanítja meg, mert elégnek tartja, ha csupán értik, de hogy kimondani is tudják, azt egyelőre nem tartja szükségesnek. Hát ebben én sehogy sem értek egyet a szerzővel, a kérdés is olyan része a beszédnek, mint a felelet, azt is előbb-utóbb meg kell tanulnia a gyermeknek; miért ne használnók fel tehát ezt a kedvező alkalmat a megtanítására? A szóban levő kérdések és a rájuk adott feleletek ilyenek: «Mi a neved?» «Az én nevem Joneszku Jenőke!» «Állj fel!» «*felállani!*» «Mi ez? Mi az?» «Ez a tábla.» «Milyen a tábla?» «A tábla fekete.» «Fehér-e a tábla?» «A tábla nem fehér.» «Mi a könyv?» «A könyv taneszköz.» «Mit csinál a ló?» «A ló kocsit húz.» «Miből van a szék?» «A szék fából van.» «Milyen a fal színe?» «A fal színe fehér.» «Milyen színű a fal?» «A fal fehér színű.» «Ki készíti a vonalzó?» «... az asztalos...» «Miből van készítve a vonalzó?» «A vonalzó stb.» «Hol van az asztal?» «Milyen a tábla alakja?» «Milyen alakú a tábla?» (Felelet.) «Mi mellett van a szék?» (Felelet.) «Milyen *kiterjedésű* a ...?» «Melyek az asztal részei?» «*Asztal* a tábla, a fiók és a 4 láb.» «Mire használjuk a krétát?» (Felelet.)

E kérdések közül a nehezebbek előkészítő kérdésekkel mind meg vannak könnyítve, de a következő: *Milyen kiterjedésű a (az)...?* határozottan rossz, mert a kis gyermek meg nem értheti. Aztán meg szükségtelen is, mert az életben ilyen kérdés elő nem fordul, hanem helyette ilyenek: Milyen hosszú? milyen nagy? milyen magas? milyen széles? stb. — A legelső kérdés a ráadott felelettel együtt szintén rossz, mert szokatlan. Magyarul nem azt kérjük: mi a neved, hanem: hogy híznak, vagy minek híznak tégedet? és rendesen úgy mondják, hogy: engem Joneszku Jenőnek hívnak. Még helytelenebb az ilyen felelet: Ez a szék = ez szék. Mindezeket Deme is megróttá és szerző mégis kijavíttatlanul hagyta könyvében, a min én újból is felette csodálkozom.

Elég furcsák az ilyen mondatok is: «A szivacs írószer.»(?) «A vonalzó író(tan)szer.»(?) (36. és 37. lap.) «Bútor vagy taneszköz-e a tábla?» (bútor-e vagy taneszköz...?) Ezt követi nyomban még 2 hasonló hibában szenvedő kérdés. (37. l.).

A mint e vázlatos ismertetésből is látható, szerző a beszéd gyakorlásában a beszéd- és értelemgyakorlatok tanításánál alkalmazandó szempontokat követi, a mi helyes is, de nem helyes az, hogy ezek követése mellett nem volt gondja arra is, hogy a szófűzés minden formáját gyakoroltassa. Így szó sincs a *középfok* és a *többes alakok* gyakoroltatásáról, alig érinti a *birtokos személy ragos alakok* használatát (birtokos viszony, továbbá az *igék különböző személy- és időbeli alakjait*, pedig mindezek s köztük főképen az igék alanyi és tárgyias alakjai és a birtokviszonyos szófűzés a magyar nyelv legsajátosabb s legtöbb gyakorlást kívánó nyelvtani formái közé tartoznak.

A 31. lapon e könyv azt tanítja: «Míg magunk más osztálylally foglalkozunk, addig (osztatlan iskolában) a tanított magyar beszéd ismételtetése céljából, egy felsőbb osztályú gyermeket rendelünk a kicsinyek mellé, ki a tanterem egy részében, *nyáron az udvaron*, a kicsinyeket egyenkint, padonként... maga elé rendeli s hol az elébe tett tárgygyűjteményből, hol a képeskönyvből... egy-egy tárgyra mutatva kérdi: mi ez? mi az? ... De ezen eljárás... folyton szigorú felügyelet alatt történjék.» Természetesen «helyettesünket kísérjük figyelemmel», vagyis ez azt jelenti, hogy a felügyeletet a tanítónak kell gyakorolnia.

A dolgot rossznak nem tartom, csak a kivihetősége iránt vannak némi aggodalmaim, ugyanis: Mikép tart nyelvgyakorlatot az a nagyobb növendék abban a teremben, a hol a tanító egy másik osztályt tanít, a nélkül, hogy ez a tanítást ne zavarná? Mikép történik ez a gyakorlás a tanító felügyelete alatt nyáron, mikor a kicsinyek gyakorlása az udvaron foly, a tanító meg a tanteremben bent tanít?

Az «*inkább gyakorlati rész*» II. főcíme alatt az iskolában levő tárgyak leírásáról van szó. Ezen rész bevezetésében a szerző mond szükséges és oda tartozó dolgot is, de az «ABC»-s könyvekre vonatkozó véleményének a kifejtése sehogy sem tartozik a dologra, azért bátran elhagyhatta volna. Hiszen az, hogy mi legyen az ABC-ben s mi ne, a magyar nyelvi leczkére készülő tanítót sehogy sem érdekli; azt mondja el szerző a könyvíróknak, de más helyen.

Egyébiránt a tanítás menete és anyaga, mit szerző a jelzett leírásokban követ, ez: Leiratja röviden (természetesen magyarul, a magyar beszéd gyakorlása céljából) az asztalt és széket, aztán összehasonlítja őket; leiratja továbbá a padot, aztán összehasonlítja ezt is az előbbiekkel; ezután sorban a tábla, palatábla, vonalzó, tenta, toll, papiros, rón (!), kréta, szivacs leírása s a hasonlók összehasonlítása, végül az iskolai életről való beszélgetés következik.

A leírás olyan módon történik, hogy a mit a fenti stb. tárgyakról az előkészítő részben szétszórta tanított a tanító, azt most, a tárgyat szemléltetve, ismétlésképen összefoglalja mindeniknél összefüggő beszéddé. Az így megtanultakat le is írja a táblára s a gyermekekkel is leiratja. Nézetem szerint ez eljárása egészen helyes, csak azt nem tudom, melyik részére esik ez a tanítás az iskolai esztendőnek. Mert ha a fent ismertetett leírások tanítása akkor kezdődik, «mikor a kis betűkön végig haladtunk», akkor ugyan édes-kevés lesz az egész évi eredmény,

mert tudtommal a kis betűk írását meg olvasását még az osztott iskolákban is csak márcziusban végezhetik el a gyermekek. Ha pedig előbb kezdi meg a kis betűk elvégzésénél, akkor egyelőre le kell mondania arról, hogy a beszédtanításhoz az írást és olvasást is segítségül vegye.

Általában kívánatos lett volna, hogy szerző könyvében minden szakasznál jelezze, hogy körülbelül mennyi időbe kerül annak az elvégzése.

E szakasznál sem hagyhatom említetlenül a helytelen mondatainak egynémelyikét, pl. «Az asztalt evésnél, ivásnál és olvasásnál használják.» (54. l.) «Mi hol vagyunk most?» (65. l.) A székeknek van *egy ülője* (talán *ülése*?) (55. l.) Néhol: iskola-bútor iskolai bútor helyett stb. Általában az ilyen kérdésre: mire használjuk az asztalt, széket stb.? nem lehet nál, nél ragos határozóval felelni. Helyesebbek az ilyen feleletek: Ezen az asztalon írunk, vagy az asztalról eszünk. A széken ülünk, mert az előbeszédben csak ilyen mondatok fordulnak elő. Az asztalt evésnél használjuk félek nem. — Az *iskola-bútor* Deme is kifogásolta. Vele szemben Gramma azt állítja, hogy az helyes összetétel, épen mint *templom-szolga, katona-tiszt*. Csodálom, hogy a *házfedelet* és *ajtószarkot* is fel nem említette, mert ezek is lettek volna annyira találó analógiák, mint a felhozottak. Gramma úr nem vette észre, hogy az ő példái birtokos összetételek, míg az iskola-bútorban efféle összefüggést nem lehet találni (v. ö. házi-állat, iskolai-költségek stb.)

A következő cím: «Iskolán kívül levő tárgyak.» E cikkből hosszú bevezetés után, melyben az ABC-k meg nem felelő voltáról is esik újból szó és arról: hogy most már elbeszéléseket is tanítunk, megtudjuk, hogy az iskolai tárgyak elvégzése után a szülei ház ismeretése következik, mint beszéd- és értelemgyakorlati tananyag és egyuttal, mint a magyar beszélgetés anyaga.

Eljárása ugyanolyan, mint az előbbi fejezetnél, kivéve azt az utasítást, hogy az elbeszélések közül a nehezebbeket a gyermekek anyanyelvén kell tanítani. Ez a kívánság nem valósítható meg mindenütt, mert sok helyen vannak az áll. iskolákban olyan tanítók, a kik kevésbé tudnak a gyermekek anyanyelvén, de olyanok is akadnak, a kik épen nem tudnak. Ismerek ilyeneket s mondhatom, igen jó eredménnyel tanítanak.

E fejezethez 34 drb. olvasmány is van függesztve. Minek? A tanító ügyis csak olyan olvasmányokat tárgyalhat, a melyek az ABC-ben benne vannak, ezeket nem. Kár volt a könyvet költségesebbé tenni velük.

E 3 fejezettel bevégeződik az I. osztály beszéd- és értelemgyakorlat anyaga, a következő cikkekben azt mutatja be szerző, hogy az írás-olvasás, számtan, rajz, ének és torna mikép használandó tel a már tanult magyar beszéd gyakorlására és bővítésére, de még előbb közli a Deme Károly kritikáját és a rávonatkozó ellenészrevételeit. Jobb lett volna a jóakaró kritikának tanácsait, a mennyiben a szerző is helyesli, követni s aztán e könyvből az ellenészrevétellel együtt kihagyni.

Az helyes és természetes, hogy a magyar tannyelvű iskolában az írásra és olvasásra való előkészületet s magát az írás-olvasás tanítását is felhasználja a magyar beszéd gyakoroltatására a tanító, csak annak nem lehet ez idő szerint hasznát venni, a mit szerző az ő külön írás-

olvasás tanítási rendszeréről beszél, minthogy az sehogy sem egyeztethető össze a mostani ABC-s könyvekkel. Azért ezzel a külön rendszerrel nem is foglalkozva, csak azt jegyzem meg, hogy nézetem szerint jobb kissé később kezdeni az írás-olvasás tanítást, mert sokkal könnyebben történik az, ha már előhaladtak a magyar beszélgetésben egy kissé a gyermekek, mert így lesz ismert szóanyag, a mit az írás-olvasásnál felhasználjon a tanító.

A számtan, ének, torna, illetőleg játék kiválóan alkalmasak új kifejezések tanítására és a már tanultak gyakoroltatására. Azok az útmutatások, miket szerző ilyen célból az említett tárgyakkal kapcsolatosan ad, mind elfogadhatók.

Ugyanezt mondhatjuk a rajztanításról is, csak hogy azt nem tudom, vajjon azok a mintalapok, miket szerző ajánl, melyeken t. i. a tárgy képe alá oda kell írni annak a magyar nevét, avagy a név fölé oda rajzolni (mintalap körülrajzolásával) a tárgy képét stb. megszerezhető-e valahol? Mert hogy a tanító minden gyermeknek készíthessen ilyeneket, azt alig hiszem.

De elvégzem immár hosszúra nyult ismertetésemet. Kitészik belőle, hogy Gramma Döme az élőbeszédet használja csupán a magyar beszéd megtanításának eszközeként. A beszéd anyagául a beszéd- és értelemgyakorlatok anyagát veszi. Az így tanított beszédet több oldalilag gyakorolja és bővíti az egyéb tárgyakon. Mihelyt lehet, segítségül veszi az írott beszédet is a magyar nyelv tanításához. Szóval egészen helyes utat követ. Azonban meglehetősen botorkálva halad előre s hosszadalmas észrevételeim épen azt célozták, hogy e botorkálás elkerülésében a jövő alkalomra segítségül legyek neki.

A végső tanácsom is az, hogy szerző ne törekedjék arra, mikor könyvet ír, hogy abban minél többféle paedagogiai ismeretét, tanultságát hozza nyilvánosságra, hanem foglalkozzék pusztán és szorosán a tárgyával. Stílusában a bőbeszédűségtől, homályosságtól és magyartalanságoktól jobban óvakodjék.

Déva.

Kolumbán Samu.

Nyilatkozat.

Beér Ferencz kartársamnak a *Magyar Tanítóképző* legutóbbi számában *62 egyházi elő- és utójáték cz.* művemre vonatkozó, különbeu szép és becses kritikájában előforduló tévedését helyre kell igazítanom. Bírálom az én fent jelzett munkámnak célját teljesen félreértette, midőn azt hitte, hogy én tankönyvet szándékoztam a tanítóképző-intézeti ifjúság kezeibe adni. Ezzel szemben kijelentem, hogy nevezett munkám *nem tankönyv*, hanem kisebb orgonakompozícióim egy részének *gyakorlati használatra szánt gyűjteménye*, olyan gyakorlati egyházi zenészek és ezen pályára készülők számára, a kik az orgonálás művészetében már némi gyakorlottságra tettek szert. (Czíme is ezt mutatja.) Hasonlít egy verseskötethez, melyben a szerző nem paedagogiai elvek, hanem talán éppen a keletkezés sorrendjében rendezte el az egyes darabokat. Meg-

tehettem volna én is ugyan ezt, teljes joggal; a könnyebb gyakorlati kezelhetőség szempontjából, azonban a hangnemek szerinti csoportosítást választottam. Ily szempontból vizsgálva könyvemet, azt hiszem, bírálomnak a mű módszerére vonatkozó kifogása önként tárgytalanná válik. Végül kijelentem, hogy jelen felszólalásom csak egyszerű helyreigazítás és semmi szín alatt sem akar — a mire ok nincs is — ellenbírálalat lenni.

Kutnyánszky Felső.

EGYESÜLETI ÉLET.

Jegyzőkönyv.

Felvétetett a Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesülete választmányának 1898. év április hó 18-án tartott rendes gyűlésén.

Jelen voltak: *Dr. Kovács* János elnöklete alatt: *Nagy* László szerkesztő, *Sztankó* Béla főtitkár, *Sebestyén* Gyula, *Léderer* Abrahám, *Peress* Sándor, *György* Aladár, *Málnay* Mihály, *Farkas* Sándor, utóbbi jegyző.

1. A választmánynak f. évi február hó 21-én, márczius hó 27-én, márczius hó 14-én, márczius hó 21-én és márczius hó 28-án tartott gyűléseinek jegyzőkönyvei felolvasottaknak tekintvén, — hitelesítettnek.

2. *Sztankó* Béla főtitkár jelenti, a) hogy *Molnár* Mária óvóképző tanítónő (Eperjes) az egyesületbe óhajtja magát felvétetni. — Örvendetes tudomásul vétetik.

b) Jelenti továbbá, hogy a gyakorló-iskolai tanítók anyagi helyzetének javítása ügyében készített folyamodvány a képviselőházhoz beadott. — Tudomásul van.

3. A választmánynak f. évi márczius hó 14-én a közgyűlés idejére vonatkozó határozata újból tárgyalásra tűzetik, mivel a pünkösdi szünet alkalmával tartandó közgyűlési határidő fontos és a gyűlés sikerét kockáztató akadályba ütközik. — Hosszas és körültekintő tanácskozás után a választmány a közgyűlésnek idejéül *f. évi július hó első hetét* tűzi ki.

4. A választmány folytatja a tanítóképzők szervezetére vonatkozó tárgyalásait. Letárgyalatott «*A tanárok fizetése*» című fejezet; továbbá igen széles alapokon megkezdett a «*Fegyelmi eljárás*» című fejezet tárgyalása. Mivel azonban igen kívánatos, hogy e nagy fontosságú rész minél alaposabb, minél szerencsésebb megoldást nyerjen, elnök a tanácskozásból kifolyólag a következő kérdéseket tűzi a választmány elé: 1. vajjon szükséges-e, hogy a tanítóképző-tanárok fegyelmi ügye az általános tisztviselői *pragmatica* keretében rendeztessék? 2. Mi legyen az igazgatók és felügyelők, a közoktatási kormány fegyelmi jogköre? 3. Hány fokozatú legyen a fegyelmi bíróság? 4. Milyenek legyenek a vizsgálat módozatai?

K. m. f.

Farkas Sándor
titkár.

Jegyzőkönyv.

Felvétellett a Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesülete választmányának 1898. évi április hó 25-én tartott rendes gyűlésén.

Jelen voltak: *Dr. Kovács* János elnöklete alatt: *Nagy* László szerkesztő, *Komáromy* Lajos pénztárnok, *Sebestyén* Gyula, *Peress* Sándor, *Gróv* Vilmos, *Farkas* Sándor, utóbbi jegyző.

1. Sztankó Béla főtitkár elmaradását igazolta.

2. Tárgyaltatik a tanítóképzés szervezetére vonatkozó javaslatnak a fegyelmi eljárásról szóló fejezete.

Első sorban *Nagy* László előadó referál azon megbízatásáról, a mely szerint *dr. Nagy* Dezső ügyvéd, az egyesület ügyészenek véleményét kikérte a fegyelmi eljárásnak jogi vonatkozású tételeire nézve. Ezután betérjeszti részletes javaslattervezetét, a melyet ügyész információjára alapján újra módosított és kidolgozott. Ismerteti röviden *dr. Keleti* Ferencznek a tisztviselők orsz. szövetségének megbízásából az állami tisztviselők szolgálati pagmaticájáról készített munkáját.

Ezután *Sebestyén* Gyula szólt hosszan a tárgyhoz és behatóan ismertette a porosz és szászországi törvényeket a fegyelmi eljárásokról. Különösen a szászországi törvényeket mondotta figyelemre méltóknak észszerűségöknél és szabadelvűségöknél fogva. Ezeket használta *dr. Keleti* Ferencz is több tekintetben mintául. Végre részletesen előadta nézeteit a fegyelmi eljárás módozataira nézve.

A tanácskozásban az összes jelenlevők részt vettek és előadó tervezetét pontonként tárgyalván, megállapították e fejezet szövegét.

K. m. f.

Farkas Sándor
jegyző.

Tanári gyűléseink jegyzőkönyveiből.

A magántanulók tanítási gyakorlata.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter megengedte F. I. okl. ovónőnek, hogy a B. áll. tanítónőképző-intézetben magán osztály- és képesítő vizsgálatot tehessen s egyúttal «a feltételül megszabott gyakorlati tanítás igazolása céljából az intézet gyakorlati tanítási óráin részt vegyen és ott a próbatanítások és bírálati órák hallgatása mellett alkalmilag a próbaleczkék tartásába is bevonassék.»

A tanári testület tudomásul vevén a rendeletet, ez alkalomból kifolyólag felhívta a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr figyelmét, hogy a III. és IV. osztály nagy létszáma miatt (összesen 101 növendék) a tanítási gyakorlásokra kitűzött heti órák az intézet rendes növendékeinek a gyakorlására is elégtelenek. A növendékek tanítási gyakorlatai és osztályvezetései másrészt oly mértékben lefoglalják a gyakorlóiskolai tanulók idejét, hogy a megmaradt idő alig elégséges arra, hogy

a gyakorló-iskola tanítója a maga közvetlen vezetése által a gyermekek tanítási eredményét biztosítsa. Akkor tehát, a midőn a gyakorló-iskola alig képes a rendes növendékek gyakorlati kiképzéséhez fűzött igényeket kielégíteni, akár a gyakorlati kiképzés, akár a gyakorló elemi iskolai tanulók oktatási eredményeinek kockáztatása nélkül *nem lehet a magántanulók gyakorlati kiképzésének is az intézet gyakorló iskolájában helyet adni.*

Másrészt azonban teljes mértékben belátja a tanári testület annak feltétlen szükségét, hogy a tanítójelöltek a képesítés megszerzése előtt az 1868 : XXXVIII. törvényczikk, valamint a miniszter által kiadott kép. vizsg. szabályzat értelmében tanítási gyakorlatokat végezzenek. Az 1868 : XXXVIII. törvényczikk 102. §-a szerint a tanítójelöltek a III. éves tanítóképző-tanfolyam elvégzése után 1—2 évi gyakorlat fölmutatása mellett bocsáttatnak képesítő-vizsgálatra. Ezen egy évi gyakorlat pótlására szolgál a rendes növendékekre nézve a tanítóképzői IV. évfolyam. Máskép áll a dolog a magántanulóknál, a kiknek nincs módjukban sem gyakorló-iskolában, sem valamely más elemi iskolában a IV. évfolyamra irt gyakorlatokat megszerezni. E bajon csak úgy lehetne segíteni, ha a mai tanítóképesítő vizsgálati rendszer olyképen reformáltatnék, hogy a tanítói pályára előkészülők a IV. évfolyam végén tanítói érettségi vizsgálatot tévén, a kapott bizonyítvány alapján segédtanítói állást foglalhatnának el, s az ily módon szerzett 1—2 évi tanítói gyakorlat után bocsáttatnának képesítő-vizsgálatra. Minthogy ez a reform a népoktatási törvény módosítását involválja, s így egyhamar nem valósítható meg, a tanári testület addig is, a míg a vizsgálatnak ez a módja esetleg életbe léphetne, szükségesnek lát oly intézkedést, a mely a tapasztalt bajon, legalább ideiglenesen és habár nem kielégítő módon, de a viszonyok között czélszerűen hathatna a baj megszüntetésére. Ez pedig annak elrendeléséből, illetőleg megengedéséből állana, hogy azon magántanulók, a kik a III. tanítóképzői tanfolyam elvégzéséről sikeres bizonyítványt mutatnak fel, bizonyos szigorúan betartandó feltételek mellett, *nyilvános népiskolákban* tanítási gyakorlatokat végezhessenek.

Az előadottak szerint a tanári testület a nevezett incidensből kifolyólag a következő javaslatot terjesztette fel a miniszter úrhoz:

1. Kívánatosnak tartja a tanári testület a tanítóképesítő-vizsgálatokat törvényhozás útján s oly módon átalakítani, *a mint a II. országos egyetemes kongresszus, illetőleg ennek tanítóképzési osztályának határozatai megjelölik.*

2. Addig is, míg ez megvalósítható, méltóztassék elrendelni, *hogy azok a képzőintézeti magántanulók, kik a III. osztályt sikeresen elvégezték, az állami, esetleg másjelleű nyilvános népiskolákban, az illető tanítók közvetlen és szigorú felügyelete mellett, egyes tanórákon tanítási gyakorlatokat végezhessenek.*

VEGYESEK.

Közgyűlésünk ideje. A választmány a közgyűlést, tekintettel a mult füzetben említett körülményekre és arra, hogy a javaslattervezet letárgyalásához még néhány ülés szükséges, **julius elejére** halasztotta.

1848 emlékezete. Az 1848-diki törvények alkotásának és a szabadságharcz emlékét a legtöbb képzőintézetben igen helyesen és tapintatosan kétszer, márczius 15-én és április hónapban, ünnepelték meg. Az ünnepek lefolyásáról nagy számmal kaptunk értesítéseket, a melyeket lapunk szűkre szabott tere miatt, sajnos, nem közölhetünk egész terjedelmökben. Az ünnepekről csak röviden emlékezhetünk meg. *Baján* márczius 15-ének emlékét az ifjúsági önképzőkör ülte meg; emlékbeszédet Mihalovics Béla, IV. oszt. növendék mondott. A másik ünnep április 16-án volt, a melyen az ünnepi beszédet Mihalitska István tanár tartotta. *A budapesti I. ker. tanítóképzőben* szintén kétszer ünnepeltek s beszédek Gyertyánffy István mondott. *A budapesti II. ker. képzőben* márczius 15-én az önképzőkör, április 16-án az intézet ünnepelt. *Csáktornyán* az intézet tanári kara és ifjúsága szintén kétszer ülte meg az 1848-as események emlékét. Mindakét ünnep fényes volt. *Az eperjesi tanítónő- és óvóképzőben* szintén két ünnepet tartottak a közönség nagy részvéte mellett. *Hódmezővásárhelyen* 1848 emlékét és a kisdedóvó-törvények alkotásának évfordulóját fényes programmal április 28-án ülték meg. *A pápai képzőben* szintén megülték márczius 15-ének és április 11-ének emlékét külön két ünneppel; mindakettőnek programja fényes és gazdag volt.

Arányi Antal. Az iglói állami tanítóképző érdemekben gazdag igazgatója együtt él szabadságunk idejével, a mennyiben ez évi márczius 15-én, a szabadságharcz félszázados jubileumán, lett ötven éves. Ez alkalomból fényes ovációban részesítették őt az igazgató-tanács, a tanári testület és az intézeti ifjúság. Ez ováció egyik fénypontja volt az iglói szabadságharczi nagyszabású ünnepegeknek. Ugyanez évben tölti be Arányi tanári működésének 25-ik évét. *Hajnóczy József*, Szepesvármegye tanfelügyelője bejelentette, hogy az évfordulót az igazgató-tanács és a tanári testület illő módon fogja az intézet ünnepévé avatni. Örömmel csatlakozunk azokhoz, a kik Arányi Antalt szeretetükkel és tiszteletükkel veszik körül.

A tanítóképzés új szervezete. A tanítóképzésről szóló törvények módosításán a tanítóképző-tanárok egyesületének választmánya kitartó szorgalommal dolgozik; húsvét óta ismét két hosszú ülést tartott e tárgyban, a melyeken a tanárok *anyagi helyzete* (fizetés- és nyugdíjügy) és a *feyelmi ügyek* kerültek szóba. Az előadói tisztet e tárgyakban is *Nagy László* töltötte be.

A fizetésügyben nevezetesebb határozat, hogy a tanítóképző-tanárokra nézve a X. és XI. fizetési osztályok megszüntetendők s a gyakorló-iskolai tanítók, zene-, rajz- és tornatanárok is, rendes tanári fizetést kapjanak. A tanító-nők is a rendes tanárokkal egészen egyenlő elbánásban részesítendők. Kivánják továbbá, hogy az ötödéves pótlék 200 frt legyen; a fővárosban és nagyobb

városokban működő tanároknak helyi pótlékot adjanak. A felekezeti jellegű képzőkben működő tanárok fizetése teljesen egyenlő módon rendezendő az állami tanárokéval; s fizetésök minimuma gyanánt 1200 frtot szabtak meg. Kivánják végre, hogy a gyakorló-iskolai tanítókat vegyék ki a népiskolai tanítói nyugdíjtörvény keretéből s helyezték őket vissza az 1885-dik évi állami tisztviselői nyugdíjtörvénybe, a felekezeti gyakorló-iskolai tanítókat pedig az országos tanári nyugdíjintézetbe.

A fegyelmi ügyek és eljárások megállapítása különösen élénk és hosszú tanácskozássra adott alkalmat. Minthogy az állami tisztviselők szolgálati viszonyainak törvényes rendezése kilátásban van, első és legfontosabb kérdés gyanánt az merült fel, a tanárok ügye milyen viszonyban legyen egy ilyen egyetemes tisztviselői fegyelmi törvényhez. Kimondták, hogy a tanárok és tanítók fegyelmi bírósága minden körülmények között *önálló* szervezettel bírjon; azonban kívánták azt is, hogy a tanítóképző-intézetek tanárai a többi tanárok és tanítók számára felállítandó bíróságok hatáskörébe tartozzanak. A fegyelmi ügyek elintézésére két bírósági forumot állapítottak meg. Az első forum az *«országos fegyelmi bíróság»*, a melynek tagjait a bírói karból s a tanítók és tanárok köréből a király nevezi ki. Másodfokon és végérvényesen a *közigazgatási bíróság* döntsön. A vizsgálatot a vallás- és közoktatási miniszter indítja meg; de azt a fegyelmi bíróság maga vezeti egy kiküldöttje által. A vádat a bíróság előtt a miniszter egy megbízottja által képviseli. Az egyházak által fentartott iskolák tanítóinak s tanáraiknak fegyelmi ügyére a miniszternek csak közvetett befolyás biztosítandó.

A május 2-án tartandó ülésen a *felügyeletet* fogják tárgyalás alá venni s az egész törvényjavaslat-tervezet elkészítése még 2—3 ülésbe fog kerülni.

Tantervünk. Az állami tanítóképző-intézetek tantervének csigalassú munkálataiban mostanában kissé élénkebb mozgolódás látszik. Az ügy állásáról a következőkben referálhatunk: A tantervhez módszertani utasítások készítésére kiküldött albizottság a Közoktatási Tanácsban elnököt cserélt. A beteg Kármán Mór helyébe dr. *Pauer Imre* jelöltetett ki elnöknek. Az albizottság többi tagjai: Bánóczy József, Gyertyánffy István, dr. Kiss Áron, dr. Kovács János előadó, Péterffy Sándor és Sebestyén Gyula. Az albizottság az új elnök vezetése alatt a f. é. január hóban kezdte el működését. Nehány ülésen elkészítette a módszertani utasítások általános részének vázlatos tervezetét, a melynek részletes kidolgozását azután dr. Kovács János előadóra bízta. Ezután előadó, a paedagogiai tárgyak kivételével, referált az egyes tantárgyakra nézve beérkezett részletes módszertani munkálatokról, a melyeket a megbízott szakférfiak készítettek. A bizottság azokat a munkálatokat, a melyek a jelentés szerint elfogadhatókna bizonyultak, kinyomatta. S most e munkálatok részletes tárgyalása folyik. Arra, hogy a tantervi utasítás a jövő iskolai évre elkészüljön, nincs kilátás.

A kath. tanító- és tanítónőképző-tanárok gyűlésének sorrendjét az egről előkészítő bizottság, miként a *Népiskolai Tanügy* közli, a következőleg állapította meg: Julius 2-án megérkezés Egerbe. Julius 2-án este 8 órakor ismerkedési estély. Julius 3-án reggel 9 órakor Veni Sancte a Lyceum kápolnájában. Julius

3-án reggel 10 órakor első ülés. *Az első ülés tervezete:* a) A gyűlés tagjainak üdvözlése. b) Korelnök és jegyzők választása. c) A tagok igazolása. d) Elnök, alelnök és két jegyző megválasztása. Délben társas ebéd. Délután kirándulás Felső-Tárkányba. Julius 4-én reggel 8 órakor szent mise a Lyceum kápolnájában. Julius 4-én reggel 9 órakor második ülés 12 óráig és folytatva d. u. 3 órától. *A második ülés tervezete:* Az alapszabályok tárgyalása. Előadások a következőképpen fölött: 1. Egységes tanterv, ennek keretében: a német nyelv tanítása, közegészségtan, zene és gazdaságtan. 2. Egységes tankönyvek, figyelemmel a szemléltető képekre. 3. Egységes ügyrend. 4. Fizetés- és nyugdíjügy. 5. A gyakorló-iskola. 6. Internatus. 7. Fölvételek a tanítóképzők I. osztályába. 8. Tankepesítés, hol? mikor? mily forum előtt? 9. Állami kedvezmények: tanulmányi utazások, vasúti díj-engedés. 10. Indítványok (a közgyűlés előtt 8 nappal beértesztendő). Julius 5-én, mint 4-én (a föl nem dolgozott tételek folytatólagos tárgyalása). Julius 6-án reggel 8 órakor: hálaadó isteni tisztelet a Lyceum kápolnájában. Julius 6-án reggel 9 órakor zárulás.

Ugyanez alkalommal a *Népiszkolai Tanügy* «Viribus unitis» czímmel cikket közöl a kath. tanítóképző-tanárok mozgalmáról, s országos egyesületünkről a következőleg nyilatkozik:

«Mi örülünk az országos egyesület fennállásának s dicséretes működésének s nem is annak bénítására törekszünk mi, *sőt a megalakulás után, mint közös célt szolgáló testvéregyesület, óhajtjuk az összeköttetést.* Ne feledjük azonban, hogy nekünk, kath. tanítóképző-tanároknak, vannak különleges viszonyaink, melyeket csakis minmagunk rendezhetünk sikeresen; vannak különleges érdekeink, melyek az országos egyesület előtt kevés méltánylásban részesülnek s csakis «pium desiderium»-ok maradtak, nem a kartársi jóakarát hiánya, hanem tőlök nem függő körülmények miatt.»

Bolgár látogatók Magyarországon. A bolgár kormány a népnevelés ügyének előmozdítására kétségtelenül igen helyes utat követ, a mikor évenként bizonyos összeget bocsát az állami tanítóképzők szegénysorsú ifjainak rendelkezésére, hogy tanáraik vezetése alatt a műveltebb szomszédba mehessenek tanulni. Így üdvözölhette a budai Paedagogium április hó 15-én és 16-án kedves vendégei gyanánt a *lom-palánkai* áll. tanítóképző harmadik (végző) évfolyamának 33 növendékét, a kik igazgatójuk *Mitéf* Th. P. és 14 tanáruk vezetése alatt, a húsvéti szünetet arra használták fel, hogy hazánkban tanulmányokat tegyenek, ezáltal nem annyira szakismereteik bővítése, mint inkább egész szellemi látókörük szélesítése céljából. Ugyanakkor a silistrai képző ifjúsága Erdély természeti szépségeiben gyönyörködött és művelődésén okult.

Mielőtt a kirándulást ismertető, megjegyezzük, hogy tisztán állami képző van Bolgárországban 4, a többiek kerületiek, de állami szubvenziójuknál fogva ugyanolyan állami felügyelet alatt állanak, mint az előbbiek. Az évfolyamok száma 3, növendékeiktől általában 3 középiskolai osztály előzetes elvégzését kívánják. A lom-palánkai a jövő évtől kezdve lesz 4 évfolyamú; érdekes, hogy 3 osztályú algymnasiumával folytatólagos tagozat gyanánt nem felső gymnasium, hanem tanítóképző van kapcsolatban s mindkét intézetnek közös tanárkara van.

A kiránduló társaság (a melynek tanártagjai tavaly az akkori végző osztályal Oravicza vidékét tanulmányozták) első állomásának, Orsovának búcsút mondván, 15-én reggel érkezett Budapestre, a hol a Paedagogium részéről Gyertyánffy István igazgató üdvözölte tanárkara élén a m. kir. közokt. minister nevében s fogadta az intézet vendégei gyanánt. Csak két napot tölthetvén a fővárosban, Gyertyánffy igazgatónak s a három kalauznak, Snasel, Amberg és Horvay tanároknak ugyancsak rajta kellett lenniök, hogy ezen rövid idő alatt a vendégek meg is valósíthassák a nagyrészt az ő kívánságuk szerint összeállított programot. Megnézték a Paedagogiumot, a melynek ifjúsága a vendégek tiszteletére tisztán magyar zeneszámokból álló hangversenyt rögtönzött, aztán a várost általában, e közben a központi vásárcsarnokot, Akadémiát, az új országházat, a nemzeti muzeumot, a városligeti iparcsarnokot, a hol különösen keleti kereskedelmünk czikkei érdekelték őket, a milleniumi kiállítási történelmi csarnokában elhelyezett gazdasági muzeumot, az iparművészeti muzeumot. Nagy élvezettel hallgatták az operában «A próféta» előadását (nekik állandó operájuk nincs), megnézték a Mátyás templomot, a királyi palota termeit és kertjeit, kimentek az állatkertbe s végül a kőbányai Dreher-féle sörfőzöt, melynek szíves tulajdonosa a szellemi élvezeten kívül a testről sem feledkezett meg, bő uzonnát tálaltatván fel a tanulmányozás közben kifáradt társaságnak. 16-án este vendégeink Zágrábba utaztak, elutazásuk előtt meleg szavakban mondván köszönetet a magyar kormánynak, a Paedagogiumnak és a vezetésben fáradozott tanárainak, valamint Budapest köztisztviselőinek, a melyek szakszerű kalauzolásra való gondoskodás, a belépti díjak elengedése által lehetővé tették, hogy Magyarország rohamos haladásának és szíves vendégszeretetének számos emlékét vihessék hazájokba, s ott a művelődés szolgálatába állván, egyúttal a nép széles rétegeiben szilárdítsák a Magyar- és Bolgárország között fennálló barátsági viszonyt.

—y —e.

A silistriai tanítóképző-intézet látogatásáról a napi lapok után egyelőre a következő tudósítást közölhetjük: A silistriai bolgár tanító-képzőintézet 36 növendéke és 12 tanára *Machan* vezetése alatt az ország több városát meglátogatta, így Kolozsvárt is, hol a pályaudvaron a város nevében dr. *Szabó* Gyula tanácsos, a Kárpát-egyesület és igen nagy közönség fogadta őket. Reggeli után a város tanügyi intézeteit nézték meg s különösen az egyetemi intézetet, az új tanítónőképző és más közoktatási intézeteket elragadták a társaságot. Délben a város megvendégelte őket. A tóosztok során *Machan* tanár kifejezte, hogy ott, a hol ilyenek az iskolák, a kultuszminiszter irígylésre méltó és Wlassicsra mondott lelkes köszöntőt. Fontos beszédet mondott *Bachneff* Tivadar, a történelem tanára, a ki kijelentette, hogy az idegen nyelvű magyarországi sajtóból átszivárgott hozzájuk is többször panasz, hogy itt a nemzetiségek el vannak nyomva, a mit újtjokban szóval is hallottak. Ők azonban *meggyőződtek, hogy abból egy szó sem igaz.* A magyar nemzet toleráns és liberális; láttuk — ugymond — Brassóban az idegennyelvű gimnáziumban az idegen tannyelv teljes szabadságát, de láttuk a román és nemzetiségi sajtó páratlan szabadságát is, olyan sajtószabadságot, minő nincs a világon sehol. Elviszem haza azt a hírt, hogy nincs igazuk azok-

nak, kik Magyarországon elnyomásról, zsarnokságról beszélnek. Számos tósztt után a bolgárok üdvözlő-táviratot küldtek Wlassics miniszterhez. Délután a színházban voltak, hol a vendégnövendékek bolgár dalokat énekeltek.

Tanítóegyesületek szövetsége. Régi óhajtása a tanítósnáknak az országos szövetkezés. Még az 1878-ban tartott III. egyetemes tanítógyűlés elhatározta a «magyarországi tanítóegyletek szövetségének» megalakítását. Az akkori miniszter Trefort Ágoston, sajtóságos szabadelvű felfogásáról tanúskodik, hogy a szövetség alapszabályait nem hagyta jóvá. A szövetség eszméjét a II. Orsz. és Egyetemes Tanügyi Kongresszus alkalmával tartott V. egyetemes tanítógyűlés elevenítette fel s a szövetség megalkotását az Országos Bizottságra bízta. A mostani miniszter dr. Wlassics Gyula, már nem látott veszedelmet a tanítók országos szövetkezésében és az alapszabályokat jóvá hagyta. A szövetség megalakuló ülése április 7-én volt Budapesten. Ez ülésen a szövetség fejevé *Lakits Vendelt*, az orsz. bizottság volt elnökét, a magyar népoktatásügy kipróbált harcosát, érdemes munkását választotta meg. A szövetség titkára *Hajós Mihály*, népnevelésünk szorgalmas és tevékeny munkása lett. Eddigél 54 egyesület lépett be a szövetségbe, közöttük 36 általános tanítóegyesület. Legújabbban az állami tanítók egyesülete is belépett a szövetségbe 830 taggal. Nagy várakozással tekintünk az Országos Bizottság működése elé, különösen abból a szempontból, hogy a mai pangó tanítóegyesületi életet társadalmi úton reformálni fogja.

Tanítók a felvételi vizsgálat ellen. Újabbban mind sűrűbben hangzik a tanítói körökben támadás a képzőintézetekben szokásos felvételi vizsgálat ellen. Az ügy már a tanítók országos foruma, az Országos Bizottság elé került. A háromszékmegyei tanítóegyesület azzal az indítvánnyal járult az Országos Bizottság elé: töröltessenek el az óvónő- és tanítónőképző-intézetekben divó felvételi vizsgálatok, mert ezek bizalmatlanságot jelentenek az előkészítő iskolákkal szemben. Az Országos Bizottság igazgató-tanácsa április 23-án tárgyalta az ügyet és elfogadta a tanítóegyesület indítványát. A felszólalók majd mindnyájan hivatkoztak a tanítóképző-tanárok egyesülete választmányának határozatára, a mely szerint szintén elvetendő a felvételi vizsgálat; de bizonyos intézkedések létesítendőek, a melyek garanciát nyújtanak arra nézve, hogy a tanítói pályára alkalmatlanok nem foglalnak helyet a tanítóképző-intézetekben. Ebben az értelemben fognak felterjesztést intézni a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez.

Nyissuk meg a tanítók előtt az egyetem kapuit! *Volenszky Gyula*, polgáriskolai tanár, a Polgáriskolai Közlöny szerkesztője, a tanítók Országos Bizottsága elé a következő figyelemre méltó indítványt terjesztette: Hasson oda az Országos Bizottság, hogy az elemi iskola tanítói, illetve tanítónői oklevelük alapján az egyetem oly rendkívüli hallgatói lehessenek, hogy kellő haladásukat kollókviumokkal beigazolvva, az alap-, szak- és paedagogiai vizsgára bocsátassanak. Indítványozó azzal indokolta javaslatát, hogy az elkerülhetetlen tanítóképesítési államosítás emelni fogja a tanítói oklevél értékét. Ezzel szemben az eddig megkívánt és rendesen hamarosan megszerzett középiskolai érettségi bizonyítvány nem érhet fel egy magasabb nivójú tanítói oklevéllel. Másrészt a

klasszikus nyelvekből pótérettségi volna követelendő. Azután az egyetem bölcsészeti fakultása sem szenvedne ezáltal, mert a kollókviumok és vizsgálatok biztosítják az egyetemi színvonal megtartását. Végül külföldi példákra hivatkozott az indítványozó.

Az Országos Bizottság igazgató-tanácsa szintén az április 23-adiki ülésen foglalkozott az indítvánnyal. Elhatározták, hogy általánosan napirenden fogják tartani az ügyet; esetleg az augusztusi nagygyűlés tanácskozási rendjébe is felveszik. Volenszkyt megbízták részletes javaslat készítésével, a melyet esetleg az *egyetemi tanácsnak* fognak benyújtani. Szerencsés ötletnek tartjuk, hogy az Országos Bizottság közvetlen fordul az illetékes forumhoz.

Tanítóegyesületek mozgalmái a tanítóképzésért. Részint a folytonos művelődés követelményei, részint a tanítóképző tanárok egyesületének kitartó működése mindinkább megtermik a maguk gyümölcsét: a tanítóegyesületek állandóan felszínen tartják közgyűléseik által a tanítóképzés reformjának ügyét s előveti árnyékát az a körülmény, hogy a népoktatási törvény revíziójának csomópontja a tanítóképzésről szóló törvény lesz. Ennek helyes megalkotásától várható leginkább a népoktatás intenzív fejlődése s valószínűleg ezen kérdés körül fognak vívatni a leghevesebb alkotmányos csaták.

Legújabbán két tanítóegyesület foglalkozott a tanítóképzés ügyével; egyik az *állami tanítók országos egyesülete*, a mely április 6-án tartotta Budapesten évi közgyűlését. *Havas Pál* volt az ügy előadója. A gyűlésen erősen követelték a *tanítóképzésnek az egész vonalon való államosítását*. Egyik felszólaló (Bursics Ernő) azon nézetét fejezte ki, hogy a tanítók nyomorúságának oka a felekezeti képzőkben van. Végre kimondották, hogy csatlakoznak a II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus határozataihoz, a melyek szerint: 1. *a tanítóképzés államosítandó* s a képesítő-vizsgálat országos bizottságok előtt teendő le; 2. *a tanítóképző tanárok tudományos kiképzése az egyetemen történjék*. Ebben az értelemben fognak memorandumot terjeszteni a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez.

A heves-nagykúnsági ev. ref. egyházmegyei tanítóegyesület évi közgyűlésén szintén foglalkozott a tanítóképzéssel. A tárgyalás alapjául szolgált a tanítóképző tanárok országos egyesülete által kiadott Nagy László-féle előadói javaslat, a melyre nézve a kisújszállási járáskör állott elő részletes munkálattal. Kimondották a következőket: 1. A tanítóképzőkbe a gimnázium 6 osztályának elvégzése után vétessenek fel a növendékek. 2. A négyévfolyamú tanítóképző I—II. osztálya párhuzamos legyen a gimnázium VII—VIII. osztályával; ezen két osztály elvégzése után a növendékek az érettségi vizsgálatnak megfelelő vizsgálatot tegyenek s az így nyert bizonyítvány az érettségi bizonyítvánnyal egyenlő értékűnek tekintessék. E két osztályba csak az általános ismeretek vétessenek fel. 3. A két felsőbb osztályban legyen a szakképzés. 4. A tanítóképző tanárok képzését az állam vegye a kezébe.

Derék adomány. Csíkvármegye törvényhatósága a csík-somlyói róm. kath. tanítóképző-intézet hangszer-szükségeit 350 frtot szavazott meg.